

ذکرهای برگزیده

تقدیم العلامة الشیخ

د/ عبدالله بن عبدالرحمن الجبرین

نویسنده:

خالد الجریسی

ترجمه:

اسحاق دبیری رحمه الله

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.ahlesonnat.com

www.isl.org.uk

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.videofarda.com

www.nourtv.net

www.sadaiislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.islam411.com

www.videofarsi.com

بسم الله الرحمن الرحيم
فهرست مطالب

تقديم	۷
مقدمه‌ای در فضیلت ذکر خدای تعالی	۸
فصل اول: در بیان صفت و چگونگی درود بر رسول الله ﷺ	۱۱
فصل دوم: در بیان بعضی از آداب ذکر و دعا	۱۳
فصل سوم: در ذکرهایی که شرع اسلام آن را جهت حالات، مواقع و موارد خاصی تعیین کرده است	۱۶
دعای استخاره	۱۶
دعا و اذکار هنگام سفر	۱۷
آنچه که لازم است مسلمان هنگام سوار شدن بر چیزی بگوید یا وقتی که در وسیله‌ای جای می‌گیرد:	۱۷
آن چه مقیم (ساکن و غیر مسافر) برای فرد مسافر می‌گوید	۱۸
آن چه مسافر به مقیم می‌گوید	۱۸
دعای پوشیدن لباس	۱۹
آن چه هنگام پوشیدن لباس نو گفته می‌شود	۱۹
آن چه که لازم است دوست و همنشین فردی که لباس نو پوشیده، بگوید	۱۹
آن چه هنگام ورود به خانه لازم است گفته شود	۱۹
و آنچه هنگام خارج شدن می‌گوید	۲۰
دعای رفتن به مسجد	۲۱

- آن چه هنگام وارد شدن به مسجد و خارج شدن از آن باید بگوید ۲۱
- فایده: انجام چیزهای خوب با دست راست ۲۲
- آنچه هنگام خوردن و آشامیدن باید گفته شود ۲۲
- آن چه در جواب عطسه کننده باید گفت ۲۳
- دعاهای متعلق به ازدواج ۲۴
- آنچه در هنگام شادباش و تبریک گفتن به کسی که ازدواج کرده باید گفته شود ۲۴
- آن چه قبل از نزدیک شدن به زن (جماع) باید گفته شود ۲۴
- آن چه هنگام برخاستن از مجلس باید گفته شود (کفاره‌ی مجلس) ۲۴
- آن چه هنگام خشم و غضب باید گفته شود ۲۵
- آن چه هنگام بی‌بارانی و قطع باران باید گفته شود ۲۵
- آن چه هنگام وزش باد باید گفته شود ۲۶
- آن چه هنگام شنیدن رعد، لازم است گفته شود ۲۶
- آن چه هنگام بارش باران و پس از آن باید گفته شود، در صورتی که از ضرر و زیان بارش باران ترسید ۲۷
- آن چه هنگام رنج و مشقت باید گفته شود ۲۷
- آن چه که لازم است هنگام رو به رو شدن با مشکل گفته شود ۲۸
- آن چه هنگام رخ دادن حادثه‌ای ناخوشایند و یا شکست و عدم موفقیت در کاری، باید گفته شود ۲۸
- آن چه در هنگام و سوسه لازم است گفته شود ۲۸
- دعا خواندن بر کسی که به وسیله‌ی جانوری گزیده شده است ۲۹
- خواندن دعا بر کسی که از چیزی گله و شکوه می‌کند ۳۰
- دعا خواندن بر کسی که از زخم و جراحتی شکایت دارد ۳۰

۳۰ روش درمان کردن و معالجه‌ی رسول الله ﷺ
۳۱ معالجه‌ی جبریل علیه السلام رسول الله ﷺ را
۳۱ معالجه‌ی درد بدن
۳۲ آنچه که باید هنگام عیادت مریضی - که مرگش فرا نرسیده - گفته شود
۳۲ آن چه در هنگام ترس از ضرر یا فتنه‌ای، لازم است گفته شود
۳۲ آنچه هنگام ناامیدی از زندگی باید گفت
۳۳ آن چه هنگام گرفته شدن روح گفته می‌شود
۳۳ فایده: در چگونگی تلقین مرده کلمه توحید
۳۴ آن چه هنگام نماز بر میت گفته می‌شود
۳۴ وقتی یکی از افراد خانواده یا خویشان، فوت کند، چه باید بگوید؟
۳۵ آن چه لازم است که برادر مسلمان به همدین عزادارش بگوید
۳۵ آنچه که باید هنگام نماز خواندن بر جنازه‌ی کودک، گفته شود
۳۶ فایده: چگونگی تشییع جنازه
۳۶ آن چه پس از به خاک سپردن مرده، باید گفته شود
۳۶ آن چه که مرده از دعای در نماز جنازه، استفاده و بهره می‌برد
۳۷ آن چه در زیارت قبرستان باید گفته شود
۳۸ فصل چهارم: ذکرها و وردهای وارده‌ی شبانه روز
۳۸ ذکرهایی که هنگام صبح و شام باید گفت
۴۱ آن چه در صبح روز جمعه لازم است گفته شود
۴۱ ذکرهای هنگام خواب و متعلقات آن

آن چه که هنگام دیدن خوابی که آن را دوست دارد یا از آن کراهت دارد باید گفته شود..... ۴۵

ورد هنگام بیدار شدن از خواب در نیمه شب و خوابیدن پس از آن..... ۴۶

فصل پنجم: ذکرهای مخصوص عبادات..... ۴۷

باب مخصوص به اذکار نماز و متعلقاتش..... ۴۷

آنچه هنگام وارد شدن به مستراح باید بگوید..... ۴۷

آن چه هنگام خارج شدن از مستراح لازم است گفته شود..... ۴۷

آن چه هنگام وضو گرفتن باید گفته شود..... ۴۸

آن چه پس از وضو گرفتن باید بگوییم..... ۴۸

آیا خواندن نماز پس از وضو، لازم است؟..... ۴۹

آن چه هنگام خارج شدن از خانه و رفتن به سوی مسجد، لازم است گفته شود..... ۴۹

آن چه هنگام وارد شدن به مسجد و خارج شدن از آن باید گفته شود..... ۵۰

آن چه در مسجد باید انجام شود..... ۵۰

آن چه هنگام شنیدن صدای مؤذن باید گفته شود..... ۵۱

آن چه پس از فراغت مؤذن از اذان باید گفت..... ۵۲

آن چه در دعای استفتاح پس از تکبیره الاحرام گفته می شود..... ۵۳

بعضی از ذکرهای رکوع..... ۵۵

برخی از ذکرهای هنگام سجده..... ۵۷

طریقه‌ی درود فرستادن بر محمد ﷺ در تشهد..... ۵۹

دعای پس از پایان تشهد دوم و پیش از سلام دادن..... ۶۰

اذکارِ وارده بعد از سلام در نماز پنجگانه..... ۶۱

آن چه در نماز وتر خوانده می شود..... ۶۳

آنچه در دعای قنوت در نماز وتر یا نماز صبح باید بگوید..... ۶۴

آن چه پس از سلام دادن نماز وتر لازم است گفته شود.....	۶۵
آنچه هنگام نماز اگر کسی با او سخن گفت و یا شیطانی به او وسوسه نمود گفته می شود.....	۶۵
بابی در اذکار نمازهای دیگر که ویژه ی موقعیت و حالت خاصی است.....	۶۶
نماز طلب باران.....	۶۶
نماز استخاره.....	۶۷
نماز فجر جمعه.....	۶۷
نماز جمعه.....	۶۸
نماز کسوف (خورشید گرفتگی) یا خسوف (ماه گرفتگی) - کارهایی که مسلمان در هنگام خورشید گرفتگی یا ماه گرفتگی باید انجام دهد عبارت است از.....	۶۹
نماز دو عید (فطر و قربان).....	۷۱
تکبیر گفتن در دو عید.....	۷۱
بابی در اذکار و اوراد زکات.....	۷۲
آنچه گیرنده زکات می گوید.....	۷۲
بابی در اذکار روزه.....	۷۳
آن چه هنگام دیدن ماه رمضان باید گفته شود.....	۷۳
آن چه هنگام روزه داشتن می گوید.....	۷۳
آن چه در هنگام افطار لازم است بگوید.....	۷۴
در هنگام افطار کردن نزد کسی، باید بگوید.....	۷۴
دعای شب قدر.....	۷۵
بابی در اذکار حج و عمره.....	۷۵
اول: ذکرهایی که به سفر تعلق دارد.....	۷۵
آن چه هنگام بالا رفتن و پایین آمدن گفته می شود.....	۷۵

- اگر برای سوار، مشکلی پیش آمد، باید چه بگوید؟ ۷۶
- آن چه باید مسافر در هنگام سحر می گوید ۷۶
- دعای هنگام اقامت گزیدن در جایی که می خواهد بخوابد ۷۶
- آن چه که لازم است در هنگام ورود به روستا یا شهری بگوید ۷۷
- دوم: ذکرهای که به حج و عمره مربوط است ۷۷
- چگونگی لبیک گفتن رسول الله ﷺ در حج ۷۷
- در عمره باید چه زمانی لبیک را قطع کند؟ ۷۸
- در حج باید چه زمانی لبیک را قطع کند؟ ۷۸
- ذکرهای وارد شده در هنگام طواف ۷۸
- مسأله: آیا در حال امکان تمامی ارکان کعبه را لمس می کند؟ ۷۹
- ذکر وارد شده در هنگام طواف بین دو رکن (الیمانی وحجر الاسود) ۷۹
- سوره هایی که بنا به سنت پیامبر در دو رکعت نماز پس از طواف کنار مقام ابراهیم می خواند ۸۰
- هنگام نزدیک شدن به کوه صفا یا مروه در حال سعی بین آن دو، چه چیزی باید بگوید؟ ۸۰
- آن چه باید هنگام بالا رفتن از کوه صفا یا مروه و مشاهده ی کعبه ی شریف بگوید ۸۰
- پس از طلوع آفتاب و حرکت از منی به سوی عرفه، چه می گوید؟ ۸۱
- آن چه که باید حج کننده، در عرفه بگوید ۸۱
- اعمالی که پس از سپیده دم روز عید قربان تا روشن شدن هوا انجام می دهد ۸۲
- آن چه با سنگریزه در رمی جمره انجام می دهد ۸۳
- فصل ششم: در ذکرهایی که مخصوص زمان و موقعیت خاصی نیست ۸۵**

تقدیم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَلِكِ الْمَعْبُودِ، الْمَعْرُوفِ بِالْكَرَمِ وَالْجُودِ، أَحْمَدُهُ وَأَشْكُرُهُ عَلَى مَا أَوْلَاهُ
مِنَ الْخَيْرِ الْمَمْدُودِ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ فِي الْوُجُودِ وَأَشْهَدُ أَنَّ
مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَاحِبُ الْمَقَامِ الْمَحْمُودِ وَالْحَوْضِ الْمَوْرُودِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ ذَاتِنَا إِلَى الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ، أَمَّا بَعْدُ.

اما بعد: رساله‌ی حاضر را - که برادر جوان خالد بن عبدالرحمن جریسی در فضیلت
ذکر و دعا و وسیله‌های اجابت آن و بعضی از دعا‌های منقول و وارده نوشته - مطالعه
کردم. و چه نیکو برگزیده بود مطالب را که با توجه به اختصار و کوتاهی عبارتها و
ادعیه، اجر و پاداش بزرگی دارد. در این رساله به ثواب‌های بسیار و فراوان ذکرهای وارده
نیز اشاره شده است همراه با شواهد صحیح و بیان احادیث و شرح درجه‌ی آن. خداوند
پاداشی خوب و بزرگ به او عطا فرماید.

والله أعلم. وصلى الله على محمد وآله وصحبه وسلم.

کاتب: عبدالله بن عبدالرحمن بن جبرین

۱۴۲۱/۹/۲ هـ

مقدمه‌ای در فضیلت ذکر خدای تعالی.

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ، مَنْ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ، جَاعِلِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ تَذَكُّرَةً لِأُولِي النُّهْيِ وَالْأَبْصَارِ، مُرْسِلِ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ الْهَادِي الْمُصْطَفِي الْمُخْتَارِ، إِمَامِ الذَّاكِرِينَ الْمُتَّقِينَ الْأَبْرَارِ، مَنْ أَعْلَمَنَا بِسَبْقِ الْمُفْرِدِينَ وَعُلُوِّ مَنْزِلَتِهِمْ فِي دَارِ الْقَرَارِ، فَاسْتَجَابَ لَهُ كُلُّ رَاغِبٍ فِي الْجَنَّةِ وَعَائِدٍ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، فَأَدَامُوا ذِكْرَ اللَّهِ تَعَالَى آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَعَاقَبَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَعَلَى إِخْوَانِهِ الْمُرْسَلِينَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ، وَآلِ كُلِّ وَكُلِّ ذَاكِرٍ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ، أَمَّا بَعْدُ.

در حالی که بزرگ‌ترین حق خدا بر ما یگانه دانستن او باشد و بهترین ثواب از آن کسی که ذکر او بسیار کند و هیچ کس غیر از ذکرکنندگان از مردم سبقت نگیرد و بهترین قربت به سوی خدای سبحانه برای رسیدن به محبتش، پیروی از رسول الله ﷺ بود، دوست داشتم که شعله‌ای از پرتوی درخشان نبوتش (اذکار شریف نبوی) را به امت او هدیه کنم و نه این که همه‌ی آن را بیاورم، زیرا از عهده‌ی برشمردن همه‌ی آن‌ها نتوانیم برآمد و مقصود انتخاب صحیح‌ترین آن‌ها بود تا توشه‌ای باشد برای کسی که خدا را کمتر ذکر می‌کند و شفقتی برای کسی که ملول و بیزار می‌شود و نمی‌تواند همه‌ی آن ذکرها را در خاطر و یاد خود داشته باشد و با امید به اقتدا و پیروی از رسول الله ﷺ و رحمتی برای مؤمنان. و آن را (ذکرهای برگزیده) نامیدم. و قصد دارم که این اولین حلقه از زنجیرهای (توشه‌ی مؤمن) باشد، خدا نفع آن را به همگان برساند و این سلسله پی در پی - إن شاء الله - خواهد آمد.

برادر! اگر فرصتی فراهم شد، بسیار ذکر کن. ذکر خدا بهترین توشه و غنیمت نزد خداست، چنان که می‌فرماید: ﴿وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ [الأحزاب: ۳۵].

«و مردان و زنانی که یاد خدا بسیار کنند، خدا برای همه‌ی آن‌ها مغفرت و پاداشی بزرگ مهیا ساخته است». و می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۝ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۝﴾ [الأحزاب: ۴۱-۴۲].

«ای مؤمنان! ذکر و یاد خدا بسیار کنید و دایم صبح و شام به تسبیح و تنزیه او بپردازید». و می‌فرماید: ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ۝﴾ [ق: ۳۵].
«در آن جا بر چنین بندگان‌ی هرچه بخواهند مهیاست و باز افزون‌تر از آن (نعمت‌های بهشتی) نزد ما خواهد بود».

و رسول الله ﷺ می‌فرماید: «سِيرُوا هَذَا جُمْدَانَ، سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ، قَالُوا: وَمَا الْمُفَرِّدُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الدَّاكِرُونَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالدَّاكِرَاتُ»^۱. «بروید و سیر کنید این کوه جمندان است مفردون سبقت گرفتند. یاران گفتند: مفردون چه کسانی هستند؟ فرمود: مردان و زنانی که ذکر خدا بسیار کنند».

این کتاب به شش فصل تقسیم شده است:

- ۱- در چگونگی درود بر رسول الله ﷺ.
- ۲- در بیان بعضی از آداب ذکر و دعا.
- ۳- در ذکرهای وارد شده در حالات و ساعات معین.
- ۴- در ذکرهای شبانه روزی.
- ۵- در ذکرهای مخصوص به عبادت‌ها: نماز و متعلقات آن، زکات، روزه، حج و عمره.

۶- در ذکرهایی که مخصوص وقت و زمان معینی نیست.
لازم به ذکر است که در تألیف این کتاب از روش و طریقه‌ی امام ابی زکریا نووی

۱- جُمدان: کوهی است در راه مکه، چنان که در همان روایت آمده است.

۲- روایت مسلم، الذَّكْرُ والدَّعَاءُ، باب: الحث علی ذکر الله تعالی، حدیث (۲۶۷۶) از ابی هریره ؓ.

صاحب جامع الأذکار^۱. بهره گرفته شده است.

امید است خداوند من و مردان و زنانی را که همت آنها دو چندان است یاری دهد تا از تألیفات بزرگ استفاده کنیم.

و با امید به این که خداوند تالیف کتاب را از من قبول فرماید. از خوانندگان کتاب و عمل کنندگان به آن التماس دعا دارم و انتظارم این است که کوتاهی‌ها و اشتباهات مرا گوشزد نمایند و عذرم را بپذیرند.

همچنین بر خود لازم دانستم تا منابع و مآخذ و روایات صحیح را در پی نویس پایان کتاب ذکر کنم تا رجوع به آنها برای خواننده آسان باشد و بتواند بر حفظ آن همت گماشته و به آن عمل نماید. إن شاء الله. و اینک به یاری خدا وقت شروع کتاب است.

خالد الجریسی

الریاض ۱۴۲۱/۶/۱۵ هـ

۱- نام کامل کتاب همان طور که امام نووی رحمته آن را نام گذاری کرده: «جلیة الأبرار وشعار الأخیار فی تلخیص الدعوات والأذکار المستحبة فی اللیل والنهار».

فصل اول: در بیان صفت و چگونگی درود بر رسول الله ﷺ

خداوند می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ [الأحزاب: ۵۶].

«خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می‌فرستند، شما هم ای مؤمنان بر او صلوات و درود بفرستید (با تعظیم و اجلال، بر او سلام گوید)».

و رسول الله ﷺ فرمودند: «قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى [إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى] آلِ إِبْرَاهِيمَ [فِي الْعَالَمِينَ] إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»^۱.

«گویید بار الها! بر محمد و آل محمد درود و رحمت فرست، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم رحمت فرستادی. تو ستایش شده و بزرگواری. پروردگارا! بر محمد و آل محمد برکت فرست، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت فرستادی. تو ستایش شده و بزرگواری».

برادر مؤمن! خدا و رسول خدا ﷺ را استجابت کن و بر رسول الله ﷺ درود فراوان فرست به خصوص در روز جمعه. رسول الله ﷺ در جایی فرمودند: «مَنْ أَفْضَلَ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ قُبِضَ، وَفِيهِ النَّفْخَةُ، وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأَكْثِرُوا عَلَى مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ، فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ عَلَيْكَ صَلَاتُنَا وَقَدْ أَرِمْتَ؟ - يَعْنِي: وَقَدْ بَلَيْتَ - قَالَ: إِنَّ اللَّهَ ﷻ حَرَّمَ عَلَيَّ الْأَرْضَ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ

^۱ - نام‌های «ابراهیم و علی» فقط در روایت بخاری ذکر شده است.

^۲ - «فِي الْعَالَمِينَ» در روایت مسلم وارد شده است.

^۳ - بخاری، احادیث الأنبياء، پس از باب: (يَرْفُونَ)، حدیث (۳۳۷۰) از کعب بن عجره ؓ و در بسیاری از قسمت‌های دیگر همین منبع. و مسلم، الصلاة، باب: الصلاة على النبي ﷺ بعد التشهد، همچنین حدیث (۴۰۵) از کعب ؓ.

صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ^۱.

«روز جمعه از بهترین روزهای شماسست، آدم در آن روز آفریده شده، و در آن روز قبض روح شده، و در آن روز در شیپور دمیده می‌شود، و در آن روز قیامت برپا شود، (و مردم از شدت ترس و هول قیامت، بی‌هوش شوند). پس بر من بسیار درود بفرستید، چون درود شما بر من عرضه می‌شود. گفتند: ای رسول خدا! چگونه درود ما بر تو عرضه می‌شود در حالی که به خاک تبدیل شده‌ای؟ فرمود: خداوند خوردن اجساد انبیا - صلوات الله علیهم - را بر زمین حرام کرده است».

۱- روایت ابوداود، باب: فضل يوم الجمعة وليلة الجمعة، حدیث (۱۰۴۷) هم از او. و روایت احمد، مسند المدنی، حدیث (۱۶۲۶۲) از حدیث اوس بن اوس ثقفی رضی الله عنه.

فصل دوم: در بیان بعضی از آداب ذکر و دعا^۱

۱- اخلاص و نیت خوب. رسول الله ﷺ می‌فرماید: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَاجَرْتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهَاجَرْتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»^۲.

«همانا اعمال و کردار به نیت بستگی دارد و هر کس، به اندازه‌ی نیتش از کردارش اجر و ثواب می‌برد. پس کسی که هجرتش به مدینه به سوی خدا و پیامبر بوده باشد، این هجرت به سوی خدا و پیامبر اوست و هر کس هجرتش به خاطر مال دنیا باشد و یا به خاطر زنی که بخواهد با او ازدواج کند، اهمیت هجرت او برابر با همین قصد و همت اوست».

۲ - خدا را در مجالس ذکر کردن. رسول اکرم ﷺ فرمودند: «لَا يَقْعُدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ»^۳.

«هیچ گروهی برای ذکر خدا ننشینند مگر این که فرشتگان آنان را در بگیرند و مهر و رحمت خداوندی بر ایشان فراگیر شود و آرامش بر دل‌های ایشان فرود آید و خداوند ایشان را میان کسانی که نزد اویند، یاد کند».

۳ - خدا را در همه حالت ذکر و شکر کنیم و از او غافل نشویم، حتی اگر کاملاً پاک و طاهر نباشیم و یا رویمان به سوی جهتی غیر از جهت قبله باشد.

^۱ - مختصراً از فصل‌های (۱۳، ۱۰، ۹، ۴، ۲، ۱) الأذکار امام نووی.

^۲ - بخاری، بدء الوحي، باب: كيف كان بدء الوحي، حديث (۱) از عمر بن الخطاب ؓ و در جاهای بسیار دیگر. و مسلم، الإمارة، باب: قوله: «إنما الأعمال بالنية»، حديث (۱۹۰۷) همچنین از عمر ؓ.

^۳ - مسلم، الذكر والدعاء، باب: فضل الاجتماع على تلاوة القرآن وعلى الذكر، حديث (۲۷۰۰) از ابی هريره و ابی سعید ؓ.

خداوند می‌فرماید: ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾ [آل عمران: ۱۹۱].

«آنانی که در هر حالت ایستاده، نشسته و خوابیده، خدا را یاد کنند و دایم در اندیشه‌ی خلقت آسمان و زمین باشند....».

و از عایشه رضی الله عنها روایتی ثابت است که گوید: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَذْكُرُ اللَّهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ»^۱.

«رسول الله ﷺ در همه حالت، خدا را ذکر می‌نمود».

۴ - جا و مکان ذکرکننده طاهر باشد و به همین سبب ذکر در مساجد ستوده شده است. خداوند می‌فرماید: ﴿فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا أَسْمُهُ﴾ [النور: ۳۶].
«خداوند رخصت داده تا در خانه‌های خدا - مساجد - ذکر و نام خدا شود و آن ذکر رفعت یابد و صدایش به همه جا برسد».

۵ - دهان ذکرکننده پاک و تمیز باشد، چنان که رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ - يَعْنِي الثُّومَ - فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا [فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ]»^۲.

«هر کس از این درخت (یعنی سیر) خورد، به مسجد ما نزدیک نشود، چون فرشتگان از آن چه بنی آدم از آن آزار می‌بینند، رنج می‌برند».

۶ - ذکرکننده به آن چه می‌گوید بیندیشد و تدبر کند. رسول اکرم ﷺ به مردی که فراموش کرده و مطمئن نبود فرمود: «ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ قَالَهَا ثَلَاثًا»^۳.

۱- مسلم، الحیض، باب: ذکر الله تعالى في حال الجنابة وغيرها، حدیث (۳۷۳).

۲- بخاری، الأذان، باب: ما جاء في الثوم النبی والبصل والكراث، حدیث (۸۵۳) از ابن عمر رضی الله عنهما. و مسلم، المساجد، باب: نهی من أكل ثوماً أو بصلاً أو كراثاً أو نحوها، حدیث (۵۶۴) از جابر بن عبد الله رضی الله عنه. البته آخر این روایت از مسلم وارد شده است.

۳- بخاری، الأذان، باب: وجوب القراءة للإمام والمأموم، حدیث (۷۵۷) از ابی هریره رضی الله عنه، و در جاهای دیگر.

«برگرد و نماز بخوان که نماز را به درستی نخوانده‌ای». و آن را سه بار تکرار فرمودند».

۷ - ذکرکننده وظیفه‌ای را که بر آن عادت کرده، انجام دهد. بنابراین اگر انجام و ادای آن فراموش شد و وقت آن گذشت و به تاخیر افتاد، جبران کند، چنان که رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ، أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الظُّهْرِ، كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ»^۱.

«هر کس ورد و یا چیزی از نماز شب را فراموش کند و بخوابد و آن را بین نماز صبح و نماز ظهر بخواند، برای او نوشته می‌شود، مانند این که آن را در شب انجام داده‌است».

۸ - هرچه به انسان ابلاغ شد و از آن آگاهی یافت، گرچه یک بار هم باشد انجام دهد و تا حد توانایی‌اش، به آن عمل کند تا - إن شاء الله - از ذکرکنندگان شود. رسول اکرم ﷺ فرمودند: «إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ»^۲.

«اگر شما را به چیزی امر نمودم به اندازه‌ی توان و استطاعت، آن را انجام دهید».

۱- مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: جامع صلاة الليل ومن نام عنه أو مرض، حدیث (۷۴۷) از عمر بن الخطاب ؓ.

۲- قسمتی از حدیث است استخراج بخاری، الاعتصام بالكتاب والسنة، باب: الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ حدیث (۷۲۸۸) از ابی هريرة ؓ. و مسلم، الحج، باب: فرض الحج مرة في العمر، حدیث (۱۳۳۷) همچنین از او.

فصل سوم: در ذکرهایی که شرع اسلام آن را جهت حالات، مواقع و موارد خاصی تعیین کرده است

دعای استخاره

جابر بن عبدالله رضی الله عنه گوید: رسول الله صلی الله علیه و آله دعای استخاره را برای استخاره کردن در هر کاری همانند سوره‌ای از قرآن به ما می‌آموخت و می‌فرمود: «إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكَعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ. وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ [وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ] خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ رَضِّنِي بِهِ»^۱.

«هرگاه یکی از شما قصد انجام کاری کند، دو رکعت نماز غیر از نماز فرض بخواند، سپس بگوید: خدایا! من به علم و دانایی ات از تو طلب خیر می‌کنم و به قدرتت از تو طلب قدرت می‌کنم و از تو فضل و احسان بزرگت را می‌خواهم، هرآینه تو توانایی و من ناتوان. و تو می‌دانی

۱- بخاری، الدعوات، باب: الدعاء عند الاستخارة، حدیث (۶۳۸۲) از جابر رضی الله عنه و در جاهای دیگر. در رکعت اول الفاتحه و ﴿قُلْ يٰٓأَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ﴾ و در رکعت دوم الفاتحه و ﴿قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ﴾ می‌خواند.

ابن حجر در «فتح الباری» در شرح این حدیث گوید: امام نووی خبر داده است که در دو رکعت سوره «الکافرون والأخلاص» خوانده می‌شود و شیخ ما العراقی در شرح سنن ترمذی گوید: بر دلیل آن آگاهی نیافته‌ام و ممکن است که آن را به دو رکعت قبل از نماز صبح و دو رکعت بعد از نماز مغرب الحاق کرده است و آن هم مناسب چنین حالی می‌باشد، چون در آن اخلاص و توحید وجود دارد و کسی که استخاره می‌کند نیازمند به اخلاص و توحید است. اه بنصّه، والله أعلم.

ومن نمیدانم. و تو داندۀ امور پنهانی. خدایا! اگر می‌دانی که این کار (حاجت و نیاز من) برای من در دین و دنیا و سرانجام کارم، خیر است - یا فرمود: حال و آیندۀ کارم - آن را برایم مقدر و میسر فرما و سپس برایم در آن برکت ده و اگر می‌دانی که این کار برای من در دین و دنیا و سرانجام کارم، شر و بد است - یا فرمود: حال و آیندۀ کارم - آن را از من و مرا از آن باز دار و خیر را هرگونه که خیر است، برایم مقدر فرما، سپس مرا به آن راضی گردان».

دعا و اذکار هنگام سفر

آنچه که لازم است مسلمان هنگام سوار شدن بر چیزی بگوید یا وقتی که در وسیله‌ای جای می‌گیرد:

و دعای سفر

رسول اکرم ﷺ هرگاه بر شتر خود سوار می‌شد و به سفر می‌رفت سه بار الله اکبر گفته، سپس می‌فرمود: «سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِعْنَا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ (وَعَثَاءٍ)^۱ السَّفَرِ وَ(كَآبَةِ) الْمُنْظَرِ وَسُوءِ (الْمُنْقَلَبِ) فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ».

«پاک است آن که این سواری را برای ما رام و مطیع نمود و (اگر خدا این را برای ما رام نمی‌کرد) ما توانایی تسخیر کردن آن را نداشتیم و هرآینه ما به سوی پروردگار خویش باز می‌گردیم. الهی! هرآینه ما در این سفر، نیکویی و پرهیزکاری را از تو می‌خواهیم و انجام آنچه را که مایه‌ی خشنودی توست. خدایا! این سفر را برای ما آسان گردان و دوری سفر را بر ما کوتاه کن. خدایا! تو همراه ما در سفر و سرپرست خانواده‌ی مایی. خدایا! من از سختی سفر و از حادثه‌ی غم‌انگیز و از سختی بازگشت به سوی دارایی و خانواده‌ام، به تو پناه می‌برم».

۱- وعثاء: شدت و سختی. کآبة: دلتنگی، افسردگی، دلشکستگی. المنقلب: بازگشت، محل رجوع. در بیان و شرح

این واژه‌ها رجوع شود به «الأذکار» امام نووی باب: «ما يقول إذا ركب دابته».

هنگام بازگشت از سفر دعای مذکور را خوانده و این کلمات را بر آن بفرمایید: «أَيُّوْنَ تَأَيُّوْنَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ»^۱.

«ما رجوع کنان، توبه کنان، عبادت کنان و ستایش کنان برای پروردگارمان بازمی گردیم».

آن چه مقیم (ساکن و غیر مسافر) برای فرد مسافر می گوید

رسول الله ﷺ: هنگامی که شخص مسافر را وداع می گفت چنین می فرمود: «أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ»^۲.

«دین تو، امانت تو و سرانجام کار تو را به خدا می سپارم».

رسول اکرم ﷺ می فرماید: «زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى، وَغَفَرَ ذَنْبَكَ، وَيَسَّرَ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُمَا كُنْتَ»^۳.

«خدا تو را به سلاح تقوا و پرهیزکاری، مجهز کند و گناهانت را بپامزد و هر جا که هستی، خیر و نیکی را برایت آسان فرماید».

آن چه مسافر به مقیم می گوید

از ابی هریره رضی الله عنه روایت است که گفت: رسول الله ﷺ مرا به این کلمات وداع گفت: «أَسْتَوْدِعُكَ اللَّهُ الَّذِي لَا تَضِيعُ وَدَائِعُهُ»^۴.

«شما را به خدایی می سپارم که نزد او هیچ امانت و سپرده ای، ضایع نمی شود».

۱- تمامی آن استخراج مسلم، الحج، باب: ما يقول إذا ركب إلى سفر الحج وغيره، حدیث (۱۳۴۲) از ابن عمر رضی الله عنهما.

۲- استخراج احمد در المسند، حدیث (۸۴۷۹) از حدیث ابی هریره رضی الله عنه.

۳- استخراج ترمذی، الدعوات از رسول الله ﷺ باب: دعاء: «زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى» حدیث (۳۴۴۴) از انس رضی الله عنه.

۴- استخراج ابن ماجه، الجهاد، باب: تشييع الغزاة حدیث (۲۸۲۵) از حدیث ابی هریره رضی الله عنه.

دعای پوشیدن لباس

آن چه هنگام پوشیدن لباس نو گفته می‌شود

رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ لَبَسَ ثَوْبًا فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا الثَّوْبَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ»^۱.

«هر کس پس از پوشیدن لباس نو بگوید: ستایش از آن خدایی است که مرا این لباس پوشانید و آن را بدون توانایی و قدرتی از من، روزی‌ام گردانید، گناهان صغیره‌ی گذشته و آینده‌ی او بخشوده می‌شود».

آن چه که لازم است دوست و همنشین فردی که لباس نو پوشیده، بگوید

چنان که رسول اکرم ﷺ به عمر رضی الله عنه گفت، باید بگوید: «الْبَسَ جَدِيدًا، وَعِشْ حَمِيدًا، وَمُتْ شَهِيدًا»^۲.

«نو بپوشی و نیکو زندگی کنی و شهید بمیری».

آن چه هنگام ورود به خانه لازم است گفته شود

رسول اکرم ﷺ فرمودند: «إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ فَذَكَرَ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ، وَعِنْدَ طَعَامِهِ، قَالَ الشَّيْطَانُ: لَا مَبِيتَ لَكُمْ وَلَا عَشَاءَ» الحديث^۳.

«وقتی فرد به خانه‌ی خود وارد می‌شود، خدا را در هنگام ورود به خانه و خوردن غذا ذکر و یاد کند، شیطان به همراهان خود می‌گوید: برای شما جای ماندن و خوردن شام نیست».

و همچنین این دعا را بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلِجِ، وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ

۱- استخراج ابوداود، اللباس، حدیث (۴۰۲۳) از معاذ رضی الله عنه.

۲- روایت ابن ماجه، (۳۵۵۸) وابن السنی (۲۶۸) از ابن عمر رضی الله عنهما.

۳- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم، الأشربة، باب: آداب الطعام والشراب، حدیث (۲۰۱۸) از جابر بن عبد الله رضی الله عنه.

وَلَجُنَا، وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا، وَعَلَى اللَّهِ رَبَّنَا تَوَكَّلْنَا. ثُمَّ لَيْسَلَمَ عَلَى أَهْلِهِ»^۱.

«خدایا! از تو بهترین ورود، و بهترین خروج خواهانم. به نام خدا وارد شدیم و به نام خدا خارج شدیم و بر پروردگارمان توکل کردیم. سپس بر افراد خانواده‌اش سلام می‌کند».

و آنچه هنگام خارج شدن می‌گوید

رسول اکرم ﷺ هنگام خارج شدن از خانه می‌فرمودند: «بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ»^۲.

«به نام خدا، بر خدا توکل کردم. و نیست توانایی و قدرتی مگر با کمک و یاری خدا. خدایا! من به تو پناه می‌برم از این که گمراه کنم یا گمراه شوم، بلغزانم یا بلغزم، ظلم کنم یا به من ظلم شود، آزار دهم یا به من آزار رسد».

اگر به این دعابسته کرد: «بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»، همان برای او کافی است.

رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «مَنْ قَالَ - يَعْني إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ -: بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، يُقَالُ لَهُ: كُفِّتَ وَوُقِّيتَ، وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ»^۳.

۱- استخراج ابوداود، الأدب، باب: ما يقول الرجل إذا دخل بيته، حدیث (۵۰۹۶). و نووی در (الأذکار) آورده است و گفتار ابوداود را ضعیف ندانسته بلکه سکوت کرده است والله أعلم. و علامه ابن باز رحمه الله در (تحفة الأخیار) گفته: ابوداود آن را با اسناد صحیح روایت کرده است.

۲- از دو روایت استفاده شده است که ابو داود روایت کرده است: الأدب، باب: ما يقول إذا خرج من بيته، حدیث (۵۰۹۴ - ۵۰۹۵) از ام سلمه و از انس رضی الله عنه. و ترمذی، حدیث (۳۴۲۷) به معنای آن از ام سلمه رضی الله عنها.

۳- ابوداود، الأدب، باب: ما يقول إذا خرج من بيته، حدیث (۵۰۹۵) از انس بن مالک رحمه الله و ترمذی، الدعوات، باب: ما جاء ما يقول إذا خرج من بيته، حدیث (۳۴۲۶) همچنین از او. و ترمذی گفت: هذا حدیث حسن صحیح غریب، لا نعرفه إلا من هذا الوجه. ا ه و علامه ابن باز رحمه الله در «تحفة الأخیار» اسناد آن را صحیح دانسته است همچنین الألبانی رحمه الله در صحیح الجامع، حدیث (۶۴۱۹) آن را صحیح دانسته است.

«هر کس هنگام خارج شدن از خانه بگوید: به نام خدا، توکل کردم بر خدا. و نیست توانایی و قدرتی مگر با کمک و یاری خدا. به او گفته می‌شود: از هر شر و بدی نجات یافتی و حمایت شدی. و شیطان از راه او دور خواهد شد».

دعای رفتن به مسجد

مسلمان به پیروی از فرموده‌ی رسول اکرم ﷺ می‌گوید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ يَسَارِي نُورًا، وَفَوْقِي نُورًا وَتَحْتِي نُورًا، وَأَمَامِي نُورًا وَخَلْفِي نُورًا، وَعَظْمُ لِي نُورًا»^۱.

«خدایا! در قلبم نوری قرار ده، و در چشمم نوری، و در گوشم نوری، و از سمت راستم نوری، و از سمت چپم نوری، و از بالا و از پایینم، و از جلویم، و از پشت سرم نوری. و بلند قدر فرما برایم نوری».

آن چه هنگام وارد شدن به مسجد و خارج شدن از آن باید بگوید

رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ، فَلْيُسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ»، ثُمَّ لِيَقُلْ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ. فَإِذَا خَرَجَ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ»^۲.

«هر یک از شما وقتی که به مسجد وارد شد، باید بر پیامبر ﷺ درود بفرستد، سپس بگوید: خدایا! دروازه‌های احسان و نیکیات را بر من بگشا. و در موقع خارج شدن بگوید: خدایا! من از تو فضل و احسانت را می‌خواهم».

^۱ - مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: الدعاء في صلاة الليل وقيامه، حديث (۷۶۳) از ابن عباس رضی اللہ عنہما.

^۲ - مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: ما يقول إذا دخل المسجد، حديث (۷۱۳) از ابی حمید رضی اللہ عنہ و عبارت «فليسلم على النبي ﷺ» در آن نیست و آن در روایت ابوداود و نسایی وابن ماجه و غیر آنها با اسناد صحیح موجود است، چنانچه امام نووی در «الأذکار» باب: ما يقوله عند دخول المسجد والخروج منه آورده است.

فایده: انجام چیزهای خوب با دست راست

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُعْجِبُهُ التَّيْمُنُ فِي شَأْنِهِ كُلِّهِ»^۱، «رسول اکرم ﷺ دوست داشت هر کار خوب را با دست راست انجام دهد».

امام نووی گوید: با استناد به پایه و اساس شریعت، مستحب است فرد مسلمان انجام هر چیز خوب را جهت زیور و آرایش، با دست راست شروع کند و انجام هر چه را که عکس این باشد، با دست چپ آغاز نماید^۲.

با توجه به این قاعده و روش، مسلمان در حال وارد شدن به مسجد، اول پای راست را جلو گذارد و هنگام خارج شدن، پای چپ را جلو نهد.

آنچه هنگام خوردن و آشامیدن باید گفته شود

در آغاز خوردن و آشامیدن، بسم الله بگوید، چنان که رسول الله ﷺ فرمودند: «يَا غُلَامُ سَمِّ اللَّهَ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ»^۳، فَإِنْ نَسِيَ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ»^۴.
«ای غلام! بسم الله بگو و با دست راست راست بخور و از پیش روی خود بخور و اگر فراموش کرد، بگوید: بسم الله در اول و آخر آن».

۱- قسمتی از حدیث را بخاری استخراج کرده است، الوضوء، باب: التيمن في الوضوء والغسل، حدیث (۱۶۸) از عایشه رضی الله عنها و در بسیاری از جاهای دیگر.

۲- نگا: شرح النووی علی مسلم (۱۶۰/۳).

۳- استخراج بخاری از الأطعمة، باب: قوله تعالى: ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ [البقرة: ۵۷ و ۷۲ و الأعراف: ۱۶۰ و طه: ۸۱، حدیث (۵۳۷۶) از عمر ابن ابی سلمه رضی الله عنه. و مسلم، الأشربة، باب: آداب الطعام والشراب، حدیث (۲۰۲۲) همچنین از او.

۴- دلیل آن چه وارد شده است از ابی داود، الأطعمة، باب: التسمية على الطعام، حدیث (۳۷۶۷) از عایشه رضی الله عنها و حدیث (۳۷۶۸) از أمية بن مَحْشِيٍّ و ترمذی، الأطعمة از رسول الله ﷺ، باب: ما جاء في التسمية على الطعام، حدیث (۱۸۵۸) همچنین از او و همچنین، با عبارت: «في أوله وآخره». وابن ماجه، الأطعمة، باب: التسمية عند الطعام، حدیث (۳۲۶۴) همچنین از او و همچنین، به عبارت: «في أوله وآخره».

و هنگام اتمام و فراغت از خوردن و آشامیدن، بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ، غَيْرَ مَكْفِيٍّ وَلَا مُودَّعٍ، وَلَا مُسْتَغْنَى عَنْهُ رَبَّنَا لِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ ذَلِكَ إِذَا رَفَعَ مَائِدَتَهُ»^۱.

«ستایش از آن خداست ستایشی بسیار نیکو و پربرکت، خداوند بی‌نیاز است و درخواست و خواهش از او همیشه ادامه دارد، همه به او نیازمندند، خدایا! ستایشمان را قبول فرما. رسول اکرم ﷺ این ذکر را هنگام بلند کردن لقمه‌ی غذا می‌گفتند».

آن چه در جواب عطسه کننده باید گفت

رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلْيَقُلْ لَهُ أَخُوهُ أَوْ صَاحِبُهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَإِذَا قَالَ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ، فَلْيَقُلْ: يَهْدِيكُمُ اللَّهُ وَيُصْلِحْ بَالَكُمْ»^۲.

«وقتی یکی از شما عطسه کند و بگوید: «الحمد لله» (ستایش از آن خداست)، برادر و یا دوست او در جوابش باید بگوید: «یرحمک الله» (خدا تو را رحم کند و ببخشد) و او در پاسخ بگوید: «یهدیکم الله ویصلح بالکم» خدا شما را به راه راست هدایت کرده، حالتان را نیکو سازد».

۱- استخراج بخاری از الأطعمة، باب: ما يقول إذا فرغ من طعامه، حدیث (۵۴۵۸) از ابی‌أمامة ؓ و حدیث (۵۴۵۹) همچنین از او با این عبارت: «الحمد لله الذي كفانا وأروانا غير مكفي ولا مكفور». ستایش از آن خدایی است که ما را کفایت داد و سیراند، خدا بی‌نیاز است و من به او نیازمندم، یعنی به فضل و نعمت او نیازمندم، فضل و نعمت او را انکار نمی‌کنم.

۲- استخراج بخاری از الأدب، باب: إذا عطس كيف يشمت؟ حدیث (۶۲۲۴) از ابی‌هریره ؓ.

دعاهای متعلق به ازدواج

آنچه در هنگام شادباش و تبریک گفتن به کسی که ازدواج کرده باید گفته شود

می‌گوید: «بَارَكَ اللَّهُ لَكَ، وَبَارَكَ عَلَيْكَ، وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ»^۱.
«خدا برای تو و بر تو برکت دهد و شما را به نیکویی گرد آورد و به وصالتان رساند».

آن چه قبل از نزدیک شدن به زن (جماع) باید گفته شود

رسول اکرم ﷺ فرمودند: «لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا آتَى أَهْلَهُ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ، وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، فَقُضِيَ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ لَمْ يَضُرَّهُ [شَيْطَانٌ أَبَدًا]»^۲.
«اگر یکی از شما هنگام نزدیک شدن به همسرش بگوید: به نام خدا، خدا! ما را از شیطان دور کن و شیطان را از آن چه نصیب ما می‌کنی دور دار. و سرنوشت شد که فرزندی روزی آن‌ها شود، شیطان هرگز به او ضرر و آسیب نخواهد رساند».

آن چه هنگام برخاستن از مجلس باید گفته شود (کفاره‌ی مجلس)

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَنْ جَلَسَ فِي مَجْلِسٍ فَكَثُرَ فِيهِ لَغَطُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ»^۳.

۱- استخراج ابوداود از النکاح، باب: ما يقال للمتزوج، حدیث (۲۱۳۰) از ابی هریره رضی الله عنه.

۲- استخراج بخاری از الوضوء، باب: التسمية على كل حال وعند الوقاع، حدیث (۱۴۱) از ابن عباس رضی الله عنهما و در بسیاری مواضع دیگر. و مسلم، النکاح، باب: ما يستحب أن يقوله عند الجماع، حدیث (۱۴۳۴) همچنین از او. و زیادتى که در آن است از مسلم می‌باشد.

۳- استخراج ترمذی، الدعوات، باب: ما يقول إذا قام من مجلسه، حدیث (۳۴۳۳) از ابی هریره رضی الله عنه.

«هرکس در مجلسی نشست و سخن بیهوده (چرند، یاه، پرگویی، لغزش و سهو) او زیاد شد، اگر پیش از برخاستن از آن مجلس بگوید: ای خدا تو را به پاکی یاد می‌کنم و تو را ستایش می‌کنم، گواهی می‌دهم که خدایی به حق نیست مگر تو، از تو آمرزش می‌طلبم و به سوی تو توبه می‌کنم، اشتباهات او در آن مجلس بخشوده می‌شود».

آن چه هنگام خشم و غضب باید گفته شود

در حدیث آمده است که: «اُسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ أَحَدُهُمَا يَغْضَبُ وَيَحْمَرُّ وَجْهُهُ، فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَقَالَ: إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ ذَا عَنْهُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»^۱.

«دو مرد در حضور پیامبر ﷺ به هم دشنام دادند و یکی از آن دو خشمگین می‌شد و صورتش سرخ می‌گشت. رسول الله ﷺ به او نظر افکند و فرمود: من سخنی می‌دانم که اگر آن را بگوید، خشم و غضب از او خواهد رفت: پناه می‌برم به خدا از شیطان رانده شده».

آن چه هنگام بی‌بارانی و قطع باران باید گفته شود

رسول الله ﷺ دو دست خود را بلند کرده و فرمود: «اللَّهُمَّ اغْنِنَّا، اللَّهُمَّ اغْنِنَّا، اللَّهُمَّ اغْنِنَّا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا»^۲.

«خدایا! به ما باران بده، خدایا! به ما باران بده، خدایا! به ما باران بده، خدایا! بر ما باران فرو فرست، خدایا! بر ما باران فرو فرست، خدایا! بر ما باران فرو فرست».

۱- استخراج بخاری، الأدب، باب: ما ينهي عنه من السباب واللعن، حدیث (۶۰۴۸) از سلیمان بن صرد و مسلم، البر والصلة والآداب، باب: فضل من يملك نفسه عند الغضب، حدیث (۲۶۱۰) همچنین از او. لفظ آن از مسلم می‌باشد.

۲- قسمتی از حدیث، استخراج بخاری، الاستسقاء، باب: الاستسقاء في المسجد الجامع، حدیث (۱۰۱۳) با لفظ «اسقنا». از انس و مسلم، صلاة الاستسقاء، باب: الدعاء في الاستسقاء، حدیث (۸۹۷) با عبارت «أغثنا». همچنین از او.

آن چه هنگام وزش باد باید گفته شود

رسول اکرم ﷺ هنگام برخاستن توفان می فرمودند: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ مَا فِيهَا، وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ»^۱.
 «خدایا! من خیر آن را از تو می خواهم و خیر آن چه در آن است و خیر آن چه برای آن فرستاده شده. و از شر آن به تو پناه می برم و از شر آن چه در آن است و شر آن چه برای آن فرستاده شده است».

آن چه هنگام شنیدن رعد، لازم است گفته شود

رسول الله ﷺ هنگام شنیدن صدای رعد می فرمودند: «اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ، وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ. وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ رضی الله عنه إِذَا سَمِعَ الرَّعْدَ يَقُولُ: سُبْحَانَ الَّذِي يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ، وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ»^۲.
 «خدایا! ما را با غضب خود مکُش و ما را با عذاب خود هلاک مکن و قبل از آن ما را سلامت و عافیت ده. و عبدالله بن زبیر رضی الله عنه هنگام شنیدن رعد می گفت: پاک است کسی که به پاکی یاد می کند رعد او را، به وسیله ستایش او. و فرشتگان نیز از ترس او، او را به پاکی یاد می کنند».

۱- مسلم، صلاة الاستسقاء، باب: التعوذ عند رؤية الريح والغيم، حدیث (۸۹۹) از عایشه رضی الله عنها.

۲- بخاری در الأدب المفرد، حدیث (۷۲۱). و ترمذی، الدعوات، باب: ما يقول إذا سمع الرعد، حدیث (۳۴۵۰) از عمر رضی الله عنه که گفت: این حدیث غریب است از آن آگاهی نداریم به جز از این وجه. و نووی در «الأذکار» سند آن را ضعیف دانسته است. و این را در اینجا آورده ام به سبب قول ابن حجر در الفتوحات (۲۸۴/۴): «هو متماسك». «یعنی روی هم رفته مقبول است» والله أعلم. اما آن چه از ابن زبیر رضی الله عنه روایت شده است نزد امام مالک، (۹۹۲/۲) سند آن قطعی است بخاری در (الأدب المفرد)، حدیث (۷۲۳) و غیر آن و امام نووی در (الأذکار) سند آن را درست دانسته است.

آن چه هنگام بارش باران و پس از آن باید گفته شود، در صورتی که از ضرر و زیان بارش باران ترسید

رسول الله ﷺ هنگام دیدن باران می فرمود: «اللَّهُمَّ صَيِّبًا نَافِعًا»^۱.
«خدایا! بارانی مفید به ما عطا فرما».

اما پس از بارش باران می فرمود: «مُطَرِّئًا بِفَضْلِ اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ»^۲.
«باران بر ما بارید به احسان و کرم و بخشش خدا».

و حضرت اگر بیم داشت که بارش باران ضرر و زیانی به بار آورد، می فرمود: «اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا، اللَّهُمَّ عَلَى الْآكَامِ وَالْجِبَالِ وَالْأَجَامِ وَالْظَّرَابِ^۳ وَبُطُونِ الْأَوْدِيَةِ وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ»^۴.

«خدایا! باران را بر دور و اطراف ما ببار نه بر ما. خدایا! برتپه ها و کوه های کوچک و درون دره ها و جای رویش درختان ببار».

آن چه هنگام رنج و مشقت باید گفته شود

رسول الله ﷺ در هنگام رو به رو شدن با مشقت، این دعا را می خواندند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ»^۵.

۱- بخاری، الاستسقاء، باب: ما يقال إذا مطرت، حدیث (۱۰۳۲) از عایشه رضی الله عنها.

۲- قسمتی از حدیث از بخاری، الأذان، باب: يستقبل الإمام الناس إذا سلم، حدیث (۸۴۶) از زید بن خالد الجهن و در جاهای دیگر. و مسلم، الإیمان، باب: بیان کفر من قال مُطَرَّنًا بِالنَّوْءِ، حدیث (۷۱) همچنین از او.

۳- الأجمة: بیشه، درخت زار، جنگل، جایی که درخت بسیار است، جمع آن آجام است، نگا: لسان العرب لابن منظور، ج ۱، ذیل (أجم). الظرب: کوه کوچک، پشته های کوچک، تپه، جمع آن ظراب، نگا: همان کتاب، ج ۲، ذیل (ظرب).

۴- قسمتی از حدیثی است که ماخذ آن در پی نویس (۴۰) ذکر شد.

۵- بخاری، الدعوات، باب: الدعاء عند الكرب، حدیث (۶۳۴۵) از ابن عباس رضی الله عنه و در بسیاری جاهای دیگر. و مسلم، الذکر والدعاء، باب: دعاء الكرب، حدیث (۲۷۳۰) همچنین از او و لفظ آن از بخاری است.

«نیست معبودی به حق مگر خدای یکتای بزرگ و بردبار. نیست معبودی به حق مگر خدای یکتا که پروردگار آسمانها و پروردگار زمین و پروردگار عرش بزرگ است».

آن چه که لازم است هنگام رو به رو شدن با مشکل گفته شود

رسول الله ﷺ فرمودند: «اللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا، وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحَزْنَ^۱ إِذَا شِئْتَ سَهْلًا»^۲.

«خدایا! هیچ آسانی نیست مگر آن چه تو آن را آسان کنی و تو اگر بخواهی، هر سختی را آسان می کنی».

آن چه هنگام رخ دادن حادثه ای ناخوشایند و یا شکست و عدم موفقیت در کاری، باید گفته شود

رسول اکرم ﷺ فرمودند: «... وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ: لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ: قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ، فَإِنَّ (لَوْ) تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ»^۳.

«.... هرگاه چیزی ناخوشایند به تو رسد، نگو: اگر چنین و چنان می کردم، بلکه بگو: تقدیر خداوند بوده و آن چه بخواهد انجام می دهد، زیرا کلمه ی اگر دروازه ی کار شیطان را می گشاید».

آن چه در هنگام و سوسه لازم است گفته شود

باید بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ، آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ».

«به خدا پناه می برم به خدا و رسولش ایمان می آورم».

رسول الله ﷺ فرمودند: «... فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ وَلْيَنْتَهْ».

^۱ - الْحَزْنُ: زمین ناهموار، پست و بلند.

ابن حبان در «صحيحه»، حديث (۹۷۰) از انس ؓ و ابن السنی فی «عمل اليوم والليلة»، حديث (۳۵۳).

^۳ - مسلم، القدر، باب: فی الأمر بالقوة وترك العجز، حديث (۲۶۶۴) از ابی هريره ؓ.

«... اگر گرفتار وسوسه شد، به خدا پناه ببرد تا از وسوسه رها شود».

و فرمودند: «... فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا، فَلْيَقُلْ: آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ»^۱.

«... هر کس کمی به وسوسه دچار شد، بگوید: به خدا و رسولش ایمان آوردم».

دعا خواندن بر کسی که به وسیله‌ی جانوری گزیده شده است

«رَقِيَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَيِّدَ حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ، كَانَ قَدْ لُدِغَ، رَقَاهُ أَحَدُهُمْ بِسُورَةِ الْفَاتِحَةِ: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ فَتَعافَى، فَجَعَلُوا لَهُمْ قَطِيعَ غَنَمٍ، فَأَذِنَ لَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ بِاِقْتِسَامِهِ، وَقَالَ: وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقِيَّةٌ، ثُمَّ قَالَ: قَدْ أَصَبْتُمْ اِقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ سَهْمًا، فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ»^۲.

«ریس قبیله‌ای را حشره‌ای گزیده بود، عده‌ای از یاران پیامبر ﷺ بر او دعا خواندند، یکی از آن‌ها سوره‌ی فاتحه را بر او خواند و مرد گزیده شده بهبود یافت. در مقابل خواندن دعا، گله‌ای گوسفند به آن‌ها دادند. رسول اکرم ﷺ به آن‌ها اجازه داد تا بین خود تقسیم کنند و فرمود: از کجا می‌دانستی که سوره‌ی فاتحه ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ برای درمان خوب است؟ سپس فرمود: کار خوبی کردید گوسفندها را بین خود تقسیم کنید، یک سهم نیز به من بدهید. سپس پیامبر ﷺ خندید».

۱- بخاری، بدء الخلق، باب: صفة إبليس وجنوده، حدیث (۳۲۷۶) از ابی هریره ؓ و مسلم، الإیمان، باب: بیان الوسوسة فی الإیمان، حدیث (۱۳۴) همچنین از او. و آن چه در متن آورده شد از مجموع دو روایت است، اول بخاری و سپس مسلم.

۲- بخاری، الإجارة، باب: ما يعطى في الرقية على أحياء العرب بفاتحة الكتاب، حدیث (۲۲۷۶) از ابی سعید ؓ و مسلم، السلام، باب: جواز أخذ الأجرة على الرقية بالقرآن والأذكار، حدیث (۲۲۰۱) همچنین از او. و روایت مختصراً به معنی اس، ولی لفظ حدیث نص کامل می‌باشد.

خواندن دعا بر کسی که از چیزی گله و شکوه می کند

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَيَنْفُثُ^۱ قِيلَ لِلزُّهْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَيْفَ يَنْفُثُ؟ قَالَ: كَانَ يَنْفُثُ عَلَى يَدَيْهِ، ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا عَلَى وَجْهِهِ»^۲.

«رسول الله ﷺ وقتی از چیزی شکایت داشت سوره های معوذۀ را می خواند، سپس بر خود می دمید. به امام زهری گفته شد: چگونه بر خود می دمید؟ گفت: بر کف دست خود فوت می کرد و بر صورت می کشید».

دعا خواندن بر کسی که از زخم و جراحتی شکایت دارد

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَضَعُ سَبَابَتَهُ بِالْأَرْضِ ثُمَّ يَرْفَعُهَا، وَيَقُولُ: بِسْمِ اللَّهِ، تُرْبَةُ أَرْضِنَا، بِرِيقَةٍ بَعْضِنَا، يُشْفِي بِهِ سَقِيمُنَا، يَا ذَنْ رَبَّنَا»^۳.

«رسول الله ﷺ انگشت شهادت خود را بر زمین گذاشته سپس آن را بلند کرده و با آنچه از خاک به انگشت مبارکش چسپید به موضع درد و یا زخم شخص مریض گذاشته می فرمود: به نام خدا، خاک زمین ما، تفالهی همدیگر، با اجازه ی خدا، بیمار به وسیله ی آن شفا می یابد».

روش درمان کردن و معالجه ی رسول الله ﷺ

«انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ثابت را معالجه کرد و گفت: أَلَا أُرْقِيكَ بِرُقِيَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، مُدْهِبَ الْبَاسِ، اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي، لَا شَافِيَ إِلَّا أَنْتَ، شِفَاءً لَا يُعَادِرُ

۱- بخاری، فضائل القرآن، باب: فضل المعوذات، حدیث (۵۰۱۶) از عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا. و مسلم، السلام، باب: رقية المريض بالمعوذات والنفث، حدیث (۲۱۹۲) همچنین از اوست.

۲- امام نووی در «الأذکار» قول زهری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ را از أذکار المرض والموت آورده است.

۳- بخاری، الطب، باب: رقية النبي ﷺ، حدیث (۵۷۴۵) از عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا و مسلم، السلام، باب: استحباب الرقية، حدیث (۲۱۹۴) همچنین از او. و لفظ آن از مسلم است.

سَقَمًا»^۱.

«آیا تو را به معالجه‌ی رسول الله ﷺ درمان نکنم؟ ثابت گفت: بلی انس گفت: بارخدا! ای معبود مردم و نابودکننده‌ی مرض‌ها، شفا بده که تو شفا دهنده ای. جز تو شفادهنده‌ای نیست، شفایی که مرض‌ها را باقی نمی‌گذارد».

معالجه‌ی جبریل علیه السلام رسول الله ﷺ را

جبریل علیه السلام رسول الله ﷺ را - اگر از چیزی شکایت داشت - درمان می‌کرد و می‌فرمود: «بِسْمِ اللَّهِ يُبْرِيكَ، وَمِنْ كُلِّ دَاءٍ يَشْفِيكَ، وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ، وَشَرِّ كُلِّ ذِي عَيْنٍ»^۲.

«به نام خدا درمان می‌شوی، از هر بیماری و مرضی شفا می‌یابی و از شر هر حسودی که حسادت ورزد و شر هر چشم زخمی».

معالجه‌ی درد بدن

رسول الله ﷺ فرمودند: «صَعَّ يَدَكَ عَلَى الَّذِي يَأْلَمُ مِنْ جَسَدِكَ، وَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِاللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ»^۳.

«دستت را بر جایی از بدنت که درد می‌کند بگذار و سه بار بگو: به نام خدا. و هفت بار بگو: به خدا پناه می‌برم و قدرت خدا، از شر آنچه به آن دچار می‌شوم و از آن بیم دارم و می‌ترسم».

۱- بخاری، الطب، باب: رقية النبي ﷺ، حدیث (۵۷۴۲) از انس رضی الله عنه و مسلم، السلام، باب: استحباب، رقية المريض، حدیث (۲۱۹۱) از عایشه رضی الله عنها و لفظ آن از بخاری است.

۲- مسلم، السلام، باب: الطب والمرض والرقی، حدیث (۲۱۸۵) از عایشه رضی الله عنها.

۳- مسلم، السلام، باب: استحباب، وضع یدہ علی موضع الألم مع الدعاء، حدیث (۲۲۰۲) از عثمان بن أبی العاص ثقفی رضی الله عنه.

آنچه که باید هنگام عیادت مریضی - که مرگش فرا نرسیده - گفته شود

رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ عَادَ مَرِيضًا، لَمْ يَحْضُرْ أَجَلُهُ، فَقَالَ عِنْدَهُ سَبْعَ مَرَارٍ: أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ، إِلَّا عَافَاهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ الْمَرَضِ»^۱.

«هر یک از شما بیماری را - که هنوز اجلش فرا نرسیده - عیادت کند و در آن هنگام هفت بار بگوید: از خدای بزرگ مرتبه، پروردگار عرش بزرگ خواهانم که تو را شفا دهد، به یقین خداوند او را از آن مرض شفا می‌دهد».

و هر گاه رسول الله ﷺ به عیادت بیماری می‌رفت، می‌فرمود: «لَا بَأْسَ، طُحُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ»^۲.

«اهمیتی ندارد إِنْ شَاءَ اللَّهُ (این بیماری) پاک کننده‌ی گناهان است».

آن چه در هنگام ترس از ضرر یا فتنه‌ای، لازم است گفته شود

رسول الله ﷺ فرمودند: «لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ مِنْ ضَرٍّ أَصَابَهُ، فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ فَاعِلًا، فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي»^۳.

«هیچ یک از شما به خاطر زیانی که به او رسیده، آرزوی مرگ نکند! ولی اگر ناگزیر است که چنین آرزویی کند، بگوید: خدایا! اگر زندگی برای من خیر است، مرا زنده بدار و اگر مرگ برای من خیر است، مرا بمیران».

آنچه هنگام ناامیدی از زندگی باید گفت

(هنگامی که انسان به مرضی دچار شده که پایانی جز مرگ ندارد)

۱- ابوداود، الجنائز، باب: الدعاء للمريض عند العيادة، حدیث (۳۱۰۶) از ابن عباس رضی الله عنه و ترمذی، الطب، باب: ما يقول عند عيادة المريض، حدیث (۲۰۸۳) همچنین از او. و لفظ آن از ابی داود است.

۲- بخاری، المناقب، باب: علامات النبوة في الإسلام، حدیث (۳۶۱۶) از ابن عباس رضی الله عنه.

۳- بخاری، المرضى، باب: نهى تمنى المريض للموت، حدیث (۵۶۷۱) از انس رضی الله عنه و مسلم، الذكر والدعاء، باب: كراهة تمنى الموت، حدیث (۲۶۸۰) همچنین از او. و لفظ آن از بخاری است.

رسول الله ﷺ در بستر مرگ فرمودند: ﴿الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾ [النساء: ۶۹] «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَالْحَقْنِي بِالرَّفِيقِ الْأَعْلَى^۱، كما يُسْتَحَبُّ لَهُ كَذَلِكَ أَنْ يُكْثَرَ مِنْ تِلَاوَةِ الْقُرْآنِ وَقَوْلِ الْأَذْكَارِ». (خدایا مرا) با پیامبران و صدیقان و شهیدان و نیکوکاران (محشور گردان)، چه نیکو رفیقانی هستند. خدایا! مرا ببخشا و به من رحم کن و مرا به خود پیوند ده. همچنین مستحب است قرآن را بسیار تلاوت کند و ذکرهای بسیار بگوید».

آن چه هنگام گرفته شدن روح گفته می شود

رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ»^۲. «هرکس آخرین کلام او «لا إله إلا الله» باشد، وارد بهشت می شود». و رسول الله ﷺ فرمود: «لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ»^۳. «به کسانی که در حال مرگ هستند (لا إله إلا الله) تلقین کنید».

فایده: در چگونگی تلقین مرده کلمه توحید

چگونه می توان کلمه ی توحید را به افراد محتضر (در حال مرگ) تلقین کرد؟ آن را با مهربانی و ملایمت و نرمی به او تلقین کنید، با ترس از این که آن را رد کند. و العیاذ بالله. و اگر آن را بر زبان آورد، دوباره بر او تکرار نکنید، مبدا پس از آن حرف دیگری بزنند (و از کلمه ی توحید بازگردد)^۱.

۱- بخاری، المغازی، باب: مرض النبی ﷺ و وفاته، حدیث (۴۴۴۰) از عایشه رضی الله عنها و مسلم، فضائل الصحابة، باب:

فی فضل عائشة، حدیث (۲۴۴۴) همچنین از او.

۲- ابوداود، الجنائز، باب: فی التلقین، حدیث (۳۱۱۶) از معاذ بن جبل رضی الله عنه و حدیث گواه و شاهی از حدیث ابی هریره رضی الله عنه دارد، ابن حبان، حدیث (۷۱۹).

۳- مسلم، الجنائز، باب: تلقین الموتی (لا إله إلا الله)، حدیث (۹۱۶) از ابی سعید خدری رضی الله عنه.

آن چه هنگام نماز بر میت گفته می‌شود

رسول الله ﷺ بر جنازه‌ای نماز خواندند و فرمودند: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ، وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالطَّلْحِ وَالْبَرْدِ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ، وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ، وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ عَذَابِ النَّارِ».^۱

«بارخدا! گناهان او را عفو کن و او را ببخشای و رحمت و عافیت فرما و او را وقت فرود آوردن در قبر بزرگ دار و جایگاهش را وسیع گردان و او را با آب و یخ و برف بشوی و از گناهان پاکش کن، همان گونه که جامه‌ی سفید از نجاست پاک می‌شود. و به وی خانه‌ای بهتر از خانه‌ی این دنیا و خانواده‌ای بهتر از خانواده‌ی این دنیایش عنایت فرما و او را به بهشت وارد گردان و از رنج و سختی قبر و عذاب جهنم محفوظش بدار».

وقتی یکی از افراد خانواده یا خویشان، فوت کند، چه باید بگوید؟

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ، فَيَقُولُ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، اللَّهُمَّ أَجْرِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا، إِلَّا أَخْلَفَ اللَّهُ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا».^۲

«هر مسلمانی که بر او مصیبتی وارد آید و همان طور که خدا به او امر فرموده، بگوید: ما از آن خداییم و به سوی او باز می‌گردیم. خدایا! مرا بر مصیبتم اجر و پاداش ده و بهتر از او را به جانشینش به من عطا کن، خداوند حتما بهتر از او را جانشینش قرار می‌دهد».

۱- برداشت و نظر نووی در «الأذکار»، باب: ما يقوله من أيس من حياته.

۲- مسلم، الجنائز، باب: الدعاء للميت في الصلاة، حديث (۹۶۳) از عوف بن مالک رحمہ اللہ.

۳- مسلم، الجنائز، باب: ما يقال عند المصيبة، حديث (۹۱۸) از ام سلمه رحمہ اللہ.

آن چه لازم است که برادر مسلمان به همدین عزادارش بگوید

چنان که رسول خدا ﷺ وقتی که دخترش فردی را به سوی حضرت فرستاد و گفت: پسر او فوت کرده است، شخصی به سوی او فرستاد و فرمود: سلام مرا به او برسانید و بگویید: «إِنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أُعْطِيَ وَكُلٌّ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ»^۱.

«برای خداست آن چه گرفته و از آن اوست آن چه به ما داده و هر چیز نزد او دارای تقدیر و سرنوشتی معین است، پس صبر کن و نزد خدا پاداش اجر به شمار آور».

آنچه که باید هنگام نماز خواندن بر جنازه‌ی کودک، گفته شود

بر پدر و مادر آن کودک دعا کند و بگوید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَهْمًا فَرَطًا، وَاجْعَلْهُ لَهْمًا سَلَفًا، وَاجْعَلْهُ لَهْمًا دُخْرًا، وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا، وَلَا تَفْتِنَهُمَا بَعْدَهُ، وَلَا تَحْرِمُهُمَا أَجْرَهُ»^۲.

«بارخدا! او را برایشان استقبال کننده (پیشقدم به بهشت) قرار ده و او را برای آنها جانشینی (در بهشت) کن و سرمایه‌ای برای آنها قرار ده و به خاطر او ترازوی اعمال آنها را گران کن و به آنها صبر و شکیبایی ببخش و آنها را پس از مردن او گمراه و منحرف مگردان و از اجر (از دست دادن او و صبر بر آن) محرومشان مکن».

۱- بخاری، الجنائز، باب: قول النبي ﷺ «يُعَذَّبُ الْمَيِّتُ بِبَعْضِ بَكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ»، حديث (۱۲۸۴) و در بسیاری از

جاهای دیگر، از أسامة بن زيد، و مسلم، الجنائز، باب: البكاء على الميت، حديث (۹۲۳) همچنین از او.

۲- فَرَطًا: پیش قدم به بهشت.

۳- برگزیده‌ی نووی در «الأذکار»، باب: أذکار الصلاة على الميت. و بخاری در الجنائز از صحیح خود عنوان کرد و گفت: بابی در قرائت فاتحه بر نماز جنازه. حسن بصری گوید: بر جنازه‌ی کودک فاتحه خوانده می‌شود و می‌گوید: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَفَرَطًا وَأَجْرًا». «خدا! او را برای ما سرمایه و اجر و پاداش قرار ده». جایز است مسلمان به غیر از این دعای دیگری نیز بکند، زیرا دلیل صریحی بر آن وارد نشده است. والله أعلم.

فایده: چگونگی تشییع جنازه

آیا در هنگام تشییع جنازه، لازم است چیزی گفته شود؟
بدان - خدا تو را رحم کند - که قول صواب و درست که پیشینیان و نیاکان علیهم السلام بر آن بودند، این است: سکوت و آرامش در حال تشییع جنازه و اگر به ذکر یا فکری مشغول شد، صدای خود را بلند نکند.^۱

آن چه پس از به خاک سپردن مرده، باید گفته شود

رسول الله صلی الله علیه و آله در پایان دفن مرده، بر قبر ایستاده، می فرمودند: «اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَسَلُّوا لَهُ بِالتَّثْنِيتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسأل».^۲
«برای برادران استغفار کنید و از خدا برای او اثبات و پذیرش گفتار (حق و درست) او را بخواهید، زیرا اکنون از او سؤال می شود».

آن چه که مرده از دعای در نماز جنازه، استفاده و بهره می برد

(فایده): علما همه بر این قولند که مردگان از دعا بهره برده و ثواب دعا نیز به آنها می رسد.^۳

دعایی که مسلمانان از رسول الله صلی الله علیه و آله آموخته اند، چنین است: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَعَايِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَي [الْإِيمَانِ]، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَي [الْإِسْلَامِ] اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ».^۴

۱- نیز امام نووی آن را برگزیده است.

۲- ابوداود، الجنائز، باب: الاستغفار عند القبر للمیت، حدیث (۳۲۲۱) از عثمان بن عفان رضی الله عنه.

۳- امام نووی رحمته الله آن را در (الأذکار) باب: ما ینفع المیت من قول غیر، نقل کرده است.

۴- ابوداود، الجنائز، باب: الدعاء للمیت، حدیث (۳۲۰۱) از ابی هریره رضی الله عنه و ترمذی، الجنائز، باب: ما یقول فی الصلاة علی المیت، حدیث (۱۰۲۴). البته لفظ از ابی داود است و ترمذی دو کلمه ی «الایمان» و «الاسلام» را با هم تبدیل کرده است.

«الهی! بر زندگان ما و مردگان ما، بر کوچک و بزرگ ما، بر مرد و زن ما، بر حاضر و غایب ما مغفرت کن. الهی! هر کس را از ما زنده می‌کنی و متولد می‌کنی، با ایمان به دنیا آور و هر آن کس که از ما می‌گیری، مسلمان بگیر و مؤمن بمیران. خدایا! ما را از اجر و پاداش [صبر کردن بر رنج و فاتش] محروم مکن و ما را پس از مردن او گمراه و منحرف مگردان.»

(فایده) حق مسلمان بر مسلمان دیگر این است که خوبی‌های او را بگوید حتی پس از مرگ.

رسول الله ﷺ فرمودند: «لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ، فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا»^۱.
 «به مردگان دشنام ندهید، زیرا به سوی آن چه که انجام داده اند، رفته‌اند».

آن چه در زیارت قبرستان باید گفته شود

رسول الله ﷺ به مسلمانان آموخته که هرگاه به قبرستان رفتند، چنین بگویند: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ، لِلْحَقُّونَ، أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ»^۲.

«سلام و درود بر شما باد ای خانه‌های مؤمنان و مسلمانان! ما نیز - هرگاه خدا بخواهد - به شما خواهیم پیوست، از خداوند برای خودمان و برای شما سلامتی می‌طلبیم».

۱- بخاری، الجنائز، باب: ما ينهي من سب الأموات، حدیث (۱۳۹۳) از عایشه رضی الله عنها و حدیث (۶۵۱۶) همچنین از او.

۲- مسلم، الجنائز، باب: ما يقال عند دخول القبور، حدیث (۹۷۵) از عایشه رضی الله عنها.

فصل چهارم: ذکرها و وردهای شبانه روز

بدان - خدا تو رحم کند - که ذکرهای شبانه روزی بسیار است و اکنون مجال سخن گفتن از همه‌ی آنها نیست و در این کتاب فقط گزیده‌ای از اذکار و اوراد صحیح به نظر خوانندگان گرامی خواهد رسید تا حفظ آن آسان گشته و بتوان به آنها پای بند شد و عمل کرد. از خدا یاری بخواه و ناتوان مباش و بر چیزی که به تو نفع برساند حریص باش، زیرا بهتر از این ذکرها چیز دیگری وجود ندارد.

ذکرهایی که هنگام صبح و شام باید گفت

می‌گوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ»^۱.

«ستایش از آن خدایی است که ما را پس از مردن زنده گردانید و زنده شدن به سوی اوست».

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَافَانِي فِي جَسَدِي، وَرَدَّ عَلَيَّ رُوحِي، وَأَذِنَ لِي بِذِكْرِهِ»^۲.

«ستایش از آن خدایی است که به من صحت و تندرستی بخشید و جنم را به من باز گردانید و به من اجازه‌ی ذکرش را داد».

سپس آیه‌ی الکرسی را می‌خواند: «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ»

زیرا در حدیث چنین آمده است که: «لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ، وَلَا يَقْرُبَكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ»^۳.

۱- بخاری، الدعوات، باب: ما يقول إذا أصبح، حدیث (۶۳۲۵) از ابوذر غفاری رضی الله عنه و حدیث (۷۳۹۵) همچنین از اوست.

۲- روایت ترمذی، الدعوات، باب: «منه دعاء باسمك ربی وضعت جنبی»، حدیث (۳۴۰۱) از ابی هریره رضی الله عنه.

۳- بخاری، بدء الخلق، باب: صفة إبليس وجنوده، حدیث (۳۲۷۵) از ابی هریره رضی الله عنه و در بسیاری از جاهای دیگر.

«با خواندن آن همچنان از تو محافظت می‌شود و شیطان جرات نزدیک شدن به تو را ندارد تا صبحگاهان».

و سوره‌های معوذہ (اخلاص، فلق، ناس) را سه بار می‌خواند، زیرا به فرموده‌ی رسول الله ﷺ: «تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ»^۱.

«از شر هر چیز برای او کافی است».

و اگر صبح یا شب فرا رسید، سید الاستغفار را می‌خواند، همان‌گونه که رسول الله ﷺ فرمودند: «سَيِّدُ الاستِغْفَارِ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ [لَكَ] بِذُنُوبِي فَاعْفُرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ»^۲.

«خدایا! تو پروردگار منی. معبودی به حق جز تو نیست مرا آفریدی و من بنده‌ی توام و به پیمان و وعده‌ی خود با تو، تا آن جا که بتوانم، پایدارم. از شر آن چه انجام داده‌ام، به تو پناه می‌برم. از نعمت تو بر خود آگاهم و به گناهانم اعتراف دارم. مرا بیامرز، همانا جز تو کسی آمرزنده‌ی گناهان نیست».

و بامدادان بگوید: «اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ النُّشُورُ».

«خدایا! به امر تو صبح کردیم و به امر تو شام کردیم. به امر تو زنده می‌شویم و به امر تو می‌میریم. و زنده شدن به سوی توست».

و شامگاهان بگوید: «اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ نَحْيَا، وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ

۱- ابوداود، الأدب، باب: ما يقول إذا أصبح، حدیث (۵۰۸۲) از عبدالله بن خُبیب رحمه الله و ترمذی، الدعوات، باب: الدعاء عند النوم، حدیث (۳۵۷۵) همچنین از او.

۲- بخاری، الدعوات، باب: أفضل الاستغفار، حدیث (۶۳۰۶) از شداد بن اوس رحمه الله و حدیث (۶۳۲۳) همچنین از او با زیادت لفظ «لَكَ» و با تأخیر قول: «أعوذ بك من شر ما صنعت».

المَصِيرُ^۱.

«خدایا! به فرمان تو شام کردیم و به فرمان تو شب را به صبح رساندیم. به فرمان تو زنده می‌شویم و به فرمان تو می‌میریم و بازگشت ما به سوی توست».

وقتی که صبح شد بگوید: «أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ».

«به بامداد وارد شدیم و جهانیان به بامداد وارد شدند، درحالی که آن‌ها از آن خدا هستند و ستایش از آن خداست و معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. یگانه است، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست و ستایش از آن او. و او بر هر چیز تواناست».

و شب هنگام بگوید: «أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمُلْكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. وَزَادَ إِنْ شَاءَ: «رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا»^۲.

«به شامگاه وارد شدیم و جهانیان به شامگاه وارد شدند، در حالی که از آن خدا هستند و ستایش از آن خداست و معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. یگانه است، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست و ستایش از آن او. و او بر هر چیز تواناست. و اگر خواست این را افزون می‌کند: پروردگارا! از تو خیر آن چه در این شب است و خیر آن چه پس از آن است، می‌خواهم و به تو از شر آن چه در این شب است و شر آن چه پس از آن است، پناه می‌برم».

۱- ابوداود، الأدب، باب: ما يقول إذا أصبح، حدیث (۵۰۶۸) از ابی هریره رضی الله عنه با لفظ «النشور» در صبح و شام. تذکر: روایتی که در متن ثابت است امام ابن القیم آن را در شرح سنن ابی‌داود ترجیح داده است با قول: (و این اولی و مستندترین روایت محفوظ است، زیرا «النشور» به معنای بیدار شدن از خواب صبح و «المصیر» به معنای و گردیدن و دگرگون شدن و منقلب شدن به سوی خواب در هنگام شب است و نیز به معنی مرگ و رفتن به سوی خداست. نگا: مختصر سنن ابی‌داود للمندری ص ۳۳۰. و در حاشیه‌ی شیخ الألبانی بر صحیح ابی‌داود رحمته الله ص ۹۵۶، چنین آمده: کذا الأصل، غیر از این که در پاورقی یکی از دو خطوط تصحیح شده: «وإليك النشور» الأخيرة إلى: «وإليك المصير»^۱ ه

۲- مسلم، الذکر والدعاء، باب: التَعَوُّذُ مِنْ شَرِّ مَا عَمِلَ، حدیث (۲۷۲۳) از عبدالله بن مسعود رضی الله عنه.

آن چه در صبح روز جمعه لازم است گفته شود

بدان خدا تو را رحم کند که باید همه‌ی آن چه تا به حال گذشت گفته شود و درود فراوان بر رسول الله ﷺ بر آن افزوده شود، چنان که رسول الله ﷺ فرمودند: «مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، فَأَكْثُرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ...» الحديث^۱.
 «از بهترین روزهای شما روز جمعه است، پس در آن روز درود فراوان بر من بفرستید».

ذکرهای هنگام خواب و متعلقات آن

بدان - خداوند تو را رحم و عنایت کند - کسی که می‌خواهد بخوابد، سنت است کارهایی انجام دهد و ذکرهایی^۲ را بر زبان آورد، که اینک برخی از آنها در پی خواهد آمد. سپس دلایل آن، به ترتیب ذکر خواهد شد تا برای کسانی که بخواهند از سنت رسول الله ﷺ پیروی کنند، سهل و آسان شود.

ذکرها از این قرارند:

۱- خواندن آیه الکرسی.

۲- خواندن آیات آخر سوره‌ی بقره:

﴿عَافِمْهُمُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ...﴾ [البقرة: ۲۸۵-۲۸۶].

۳- خواندن سوره‌ی کافرون: ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿۱﴾﴾.

۴- این که سوره‌های معوذّه (اخلاص، فلق، ناس) را بخواند، سپس در کف دست‌های خود دمیده و به بدن خود بمالد تا جایی که دستش می‌رسد. از سر و صورت شروع کند تا قسمت جلو بدن. و این کار را سه بار تکرار نماید.

۵- گفتن ۳۴ بار الله اکبر، ۳۳ بار الحمد لله و ۳۳ بار سبحان الله.

۱- قسمتی از روایتی است که در پی‌نویس (۷) ذکر شد.

۲- فقط اقوال را ذکر کرده‌ام و - ان شاء الله - آداب در کتابی جداگانه با تفصیل و جمله‌ای از آداب اسلام ضمن

سلسله: «زاد المؤمن» خواهد آمد.

۶- و بگوید: «اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا، وَبِاسْمِكَ أَمُوتُ».

«خداوندا! با نام تو زنده می‌شوم و می‌میرم».

۷- بگوید: «بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنِيَّ وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكَتْ نَفْسِي فَأَرْحَمَهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ».

«پروردگارا! با نام تو پهلویم را به زمین گذاشتم و با نام تو آن را بلند می‌کنم. اگر جانم را گرفتی، به آن رحم کن و اگر آن را نگه داشتی، به آن چه بندگان نیک و صالح را حفظ می‌کنی حفظ نما».

۸- بگوید: «اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنَاجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، أَمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ».

«الهی! جانم را به تو سپردم و کارم را به تو واگذاشتم و رویم را به سوی تو گردانیدم و به تو تکیه کردم. در حال امید به ثواب و ترس از عذاب، پناهگاه و راه نجاتی از عذاب تو جز به سوی تو نیست. به کتابی که نازل نمودی و پیامبری که فرستادی، ایمان آوردم». و این آخرین دعایی است که بر زبان می‌آورد.

اکنون دلیل آن اذکار به ترتیب چنین است

۱- در روایت ابی هریره آمده است که وقتی می‌خواست زکات رمضان (فطر) را نزد خود نگهدارد، شیطان وارد شد و این دعا را به او آموخت: «إِذَا أُوْتِيتَ إِلَى فِرَاشِكَ، فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ»^۱.

«وقتی به رختخواب رفتی آیه الکرسی را بخوان. رسول الله ﷺ فرمود: راست گفت با این که دروغ‌گوست».

۲- رسول الله ﷺ فرمودند: «الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهِمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَّتَاهُ»^۲.

۱- قسمتی از حدیثی است که بخاری آن را روایت کرده و در پی‌نویس (۷۹) گذشت.

«هر کس دو آیهی آخر سورهی بقره را در شب بخواند برای او کافی است. (یعنی بدی به او نمی‌رسد)».

۳- رسول الله ﷺ فرمودند: «اقْرَأْ ﴿قُلْ يٰٓأَيُّهَا الْكٰفِرُوْنَ﴾ ثُمَّ نَمَّ عَلٰی خَاتِمَتِهَا فَإِنَّهَا بَرَاءَةٌ مِنَ الشِّرْكِ»^۲.

«سورهی کافرون را بخوان، سپس بخواب که برای تو برائت از شرک خواهد بود».

۴- «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ نَفَثَ^۳ فِي يَدِهِ وَقَرَأَ بِالْمُعَوِّذَاتِ^۴ وَمَسَحَ بِهِمَا جَسَدَهُ»^۵.

«رسول الله ﷺ هنگام خواب، سوره‌های معوذۀ (اخلاص، فلق، ناس) را می‌خواند و در دست‌های خود می‌دمید و به بدن می‌مالید».

۵- رسول الله ﷺ به علی و فاطمه علیهما السلام فرمودند: «إِذَا أَخَذْتُمَا مَضَاجِعَكُمَا، فَكَبِّرَا اللَّهَ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، وَاحْمَدَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَسَبِّحَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ»^۶.

«وقتی به رختخواب رفتید ۳۴ بار الله اکبر، ۳۳ بار الحمد لله و ۳۳ بار سبحان الله بگویید».

۱- بخاری، فضائل القرآن، باب: من لم ير بأساً أن يقول: سورة البقرة وسورة كذا، حدیث (۵۰۴۰) از ابی مسعود انصاری رضی الله عنه و در جاهای بسیار دیگر. و مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، حدیث (۸۰۷) با کمی اختلاف. و حدیث (۸۰۸) همچنین از او. و آن لفظ انتخاب شده است.

۲- ابوداود، الأدب، باب: ما يقول عند النوم، حدیث (۵۰۵۵) از نوفل الأشجعی رضی الله عنه و ترمذی، الدعوات، باب: ما جاء في من يقرأ من القرآن عند المنام، حدیث (۳۴۰۳) همچنین از او. و لفظ آن از ابی داود است.

۳- النفث: دمیدن بدون این که آب دهان بیرون آید.

۴- المعوذات: سوره‌های اخلاص، فلق، ناس.

۵- بخاری، الدعوات، باب: التعوذ والقراءة عند المنام، حدیث (۵۰۱۷) از عایشه رضی الله عنها و حدیث (۶۳۱۹) همچنین از او و روایت دوم انتخاب شده است.

۶- بخاری، فرض الخمس، باب: ما ذكر عن درع النبي ﷺ، حدیث (۳۱۱۳) از علی رضی الله عنه و در جاهای دیگر. و مسلم، الذكر والدعاء، باب: التسبیح أول النهار وعند النوم، حدیث (۲۷۲۷) همچنین از او.

۶- رسول الله ﷺ موقع رفتن به رختخواب می فرمودند: «اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا، وَبِاسْمِكَ أَمُوتُ»^۱.

«خدایا! با نام تو زنده می شوم و با نام تو می میرم».

۷- رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا أَوَى أَحَدُكُمْ إِلَى فِرَاشِهِ، فَلْيَنْفُضْ فِرَاشَهُ بِدَاخِلَةِ إِزَارِهِ، فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي مَا خَلْفَهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ يَقُولُ: بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنِيَّ وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمْسَكْتَ نَفْسِي فَأَرْحَمَهَا وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَأَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ»^۲.

«هر یک از شما هنگام رفتن به بستر، لازم است رختخواب خود را از داخل بتکاند، زیرا نمی داند چه بر آن آمده یا وارد شده است، سپس بگوید: پروردگارا! با نام تو پهلویم را به زمین گذاشتم و با نام تو آن را بلند می کنم اگر جانم را گرفتی، به آن رحم کن و اگر آن را نگه داشتی، به آن چه بندگان نیک و صالح را حفظ می کنی، حفظ نما».

۸- رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ، فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ وَقُلْ: اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَالْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَ[بِ] نَبِيِّكَ الَّذِي أُرْسَلْتَ، فَإِنْ مِتُّ مِتَّ عَلَى الْفِطْرَةِ، [وَأَجْعَلْهُنَّ مِنْ آخِرِ كَلَامِكَ]»^۳.

۱- بخاری، الدعوات، باب: ما يقول إذا نام، حدیث (۶۳۱۲) از حذیفه ؓ و مسلم، الذکر والدعاء، باب: ما يقول عند النوم، حدیث (۲۷۱۱) همچنین از او و لفظ از مسلم است.

۲- بخاری، الدعوات، یک باب بعد از باب: التَّعَوُّذُ وَالْقِرَاءَةُ عِنْدَ الْمَنَامِ، حدیث (۶۳۲۰) از ابی هریره ؓ و مسلم، الذکر والدعاء، باب: الدعاء عند النوم، حدیث (۲۷۱۴) همچنین از او و لفظ از بخاری است.

۳- بخاری، الدعوات، باب: ما يقول إذا نام، حدیث (۶۳۱۳) از البراء بن عازب ؓ و مسلم، الذکر والدعاء، باب: ما يقول عند النوم، حدیث (۲۷۱۰) همچنین از او و لفظ انتخاب شده به سبب نص دعا از بخاری است و عبارت آخر آن از مسلم است با زیادت لفظ «وَبِنَبِيِّكَ».

«هنگام رفتن به بستر، همان طور که برای نماز وضو می‌گیری وضو بگیر، سپس برطرف راست بخواب و بگو: الهی! جانم را به تو سپردم و کارم را به تو واگذاشتم و رویم را به سوی تو گردانیدم و به تو تکیه کردم. در حال امید به ثواب و ترس از عذاب، پناهگاه و راه نجاتی از عذاب تو جز به سوی تو نیست. به کتابی که نازل نمودی و پیامبری که فرستادی، ایمان آوردم». چنان چه در این حالت بمیری، بر فطرت (مسلمان و مؤمن بودن) خواهی مرد و آن را آخرین کلامت بگردان.

آن چه که هنگام دیدن خوابی که آن را دوست دارد یا از آن کراهت دارد باید گفته شود

اگر خوابی خوب دیده باشد که آن را دوست داشت، الحمدلله بگوید، سپس دیگران را از آن با خبر کند.

و اگر خوابی بود که دوست نداشت، آن خواب از شیطان است و باید بگوید: «أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّهَا. وَيَنْفُثُ^۱ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثًا. وَلَا يَحْدُثُ بِهَا أَحَدًا».

«از شر شیطان و شر آن خواب، به خدا پناه می‌برم. و سه بار بر دست چپ خود بدمد و هیچ کس را نباید از آن خواب با خبر سازد».

رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ رُؤْيَا يُحِبُّهَا، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللَّهِ، فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ عَلَيْهَا وَلْيُحَدِّثْ بِهَا، وَإِذَا رَأَى غَيْرَ ذَلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَلْيَسْتَعِذْ مِنْ شَرِّهَا، وَلَا يَذْكُرْهَا لِأَحَدٍ، فَإِنَّهَا لَا تَصُرُّهُ»^۲.

«اگر یکی از شما خوابی دید که میل داشت بقیه را از آن آگاه کند، آن خواب از خداست. بنابراین باید خدا را سپاس گوید و دیگران را از آن با خبر سازد، ولی اگر غیر آن بود و کراهت

۱- النفث: کمی دمیدن بدون آب دهان، چنانکه ذکر شد.

۲- بخاری، التعبی، باب: الرؤیا من الله، حدیث (۶۹۸۵) از ابی سعیدؓ و در جاهای دیگر و مسلم، الرؤیا، حدیث (۲۲۶۱) از ابی سلمهؓ با زیادت لفظ «فلینفث عن یساره ثلاثاً» از سمت چپ خود سه بار بدمد. و لفظ انتخاب شده از بخاری است.

داشت، آن خواب از شیطان است و باید از شر آن به خدا پناه برد و کسی را از آن خبر ندهد که به او ضرر و زبانی نخواهد رسید».

ورد هنگام بیدار شدن از خواب در نیمه شب و خوابیدن پس از آن^۱

رسول الله ﷺ فرمودند: اگر یکی از شما در نیمه شب از خواب بیدار شود و بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، أَوْ دَعَا، اسْتَجِيبَ لَهُ، فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ»^۲.

«نیست معبودی به حق مگر خدای یکتا، شریکی ندارد، ملک هستی از آن اوست، ستایش از آن اوست و او بر هر چیز تواناست، ستایش از آن خداست، خداوند پاک است و توانایی و قدرتی در دوری از گناه و پایداری بر طاعت نیست مگر با کمک و یاری خداوند. سپس بگوید: خدایا! مرا بیمارز. و یا دعا کند، دعای او مستجاب می‌شود. و اگر وضو بگیرد و نماز بخواند، نماز او مقبول درگاه خدا خواهد شد».

۱- چنان که امام نووی در (الأذکار)، باب: ما يقول إذا استيقظ في الليل وأراد النوم بعده بیان کرده است.

۲- بخاری، أبواب التهجد، باب: فضل من تعار من الليل فصلی، حدیث (۱۱۴۵) از عبادة بن صامت رضی الله عنه.

فصل پنجم: ذکرهای مخصوص عبادات

نماز و متعلقات آن، زکات، روزه، حج و عمره:

باب مخصوص به اذکار نماز و متعلقاتش

آنچه هنگام وارد شدن به مستراح باید بگوید

رسول الله ﷺ هنگام ورود به مستراح می‌فرمودند: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخُبَائِثِ»^۱.

«خدایا! من از شیطان‌های نر و ماده به تو پناه می‌برم».

(فایده) یادآوری: ذکر کردن و سخن گفتن در حال قضای حاجت، مکروه است مگر بر ضرورت. بنابراین در آن حال، نباید عطسه را پاسخ گوید و جواب سلام را ندهد، همچنین پاسخ مؤذنی که اذان می‌گوید را نباید بگوید.

«وقد مرَّ رجلٌ بالنَّبِيِّ ﷺ وهو يبُولُ، فسَلَّمَ عليه فلم يردَّ عليه»^۲.

«مردی هنگام پیشاب کردن رسول الله ﷺ بر ایشان عبور کرده و سلام نمود، آن حضرت ﷺ جواب سلام او را نداد».

آن چه هنگام خارج شدن از مستراح لازم است گفته شود

۱- بخاری، الوضوء، باب: ما يقول عند الخلاء، حدیث (۱۴۲) از انس رضی الله عنه و حدیث (۶۳۲۲) همچنین از او. و مسلم، الحيض، باب: ما يقول إذا أراد دخول الخلاء، حدیث (۳۷۵) همچنین از او. و کلمه‌ی «الخبث» در روایت مسلم با سکون (ب) ضبط شده است.

۲- بخاری، التيمم، باب: التيمم في الحضر، حدیث (۳۳۷) از ابی جهم انصاری رضی الله عنه و مسلم، الحيض، باب: التيمم، حدیث (۳۶۹) همچنین از او. و کنیه‌ی او نزد مسلم [أبو الجهم] است.

رسول الله ﷺ هرگاه از مستراح خارج می‌شدند، می‌فرمودند: «غُفْرَانُكَ»^۱.
«خدایا! مرا بیامرزش».

آن چه هنگام وضو گرفتن باید گفته شود

باید بگوید: «بسم الله»، در حدیث آمده است: «لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ، وَلَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ»^۲.
«نماز فردی که وضو نگرفته صحیح نمی‌باشد، بنابراین وضوی کسی که نام خدا را نبرد نیز صحیح نیست».

آن چه پس از وضو گرفتن باید بگوییم

چنان که رسول الله ﷺ فرمودند بگویید: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»^۳.
«گواهی می‌دهم که معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. برای او هیچ شریکی نیست و گواهی می‌دهم که محمد ﷺ بنده و فرستاده‌ی خداست».
رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَتَحَتَّ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَّةِ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ»^۴.

۱- ابوداود، الطهارة، باب: ما يقول الرجل إذا خرج من الخلاء، حدیث (۳۰) از عایشه رضی الله عنها و ترمذی، أبواب الطهارة، باب: ما يقول إذا خرج من الخلاء، حدیث (۷) همچنین از او.

۲- ابوداود، الطهارة، باب: في التسمية على الوضوء، حدیث (۱۰۱) از ابی هریره رضی الله عنه و احمد، حدیث (۹۴۰۸) همچنین از او. امام نووی رحمته الله گوید: باب: ما يقول على وضوئه: در گفتن بسم الله احادیث وارده ضعیف است و در آن اختلاف است. اهر و این را ذکر کرده‌ام چون از بهترین اعمال است و به سبب قول ابن حجر در (التلخیص الحبیر) (۷۵/۱)، ظاهراً همه‌ی احادیث وارده با هم جمع شده و بر این تقویت می‌کنند و دلالت بر این می‌کنند که دارای اصلی هستند. والله أعلم.

«کسی که به طور کامل وضو بگیرد، سپس بگوید: گواهی می‌دهم که معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. برای او هیچ شریکی نیست و گواهی می‌دهم که محمد ﷺ بنده و فرستاده‌ی خداست درهای هشت گانه‌ی بهشت به رویش باز می‌شود و از هر در که بخواهد می‌تواند وارد شود».

آیا خواندن نماز پس از وضو، لازم است؟

رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ، لَا يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»^۱.

«کسی که مانند وضوی من وضو بگیرد، سپس دو رکعت نماز بخواند و در آن حالت با خود سخن نگوید، گناهان گذشته‌ی او بخشوده می‌شود».

یادآوری: مستحب است که هر کس غسل و تیمم می‌کند، ذکرهای وضو را نیز بگوید ولی بر کسی که حیض دارد یا جُنُب است اگر بسم الله گفت و نام خدا را بر زبان آورد، جایز نیست که آن را از قرآن بداند^۲.

آن چه هنگام خارج شدن از خانه و رفتن به سوی مسجد، لازم است گفته شود

می‌گوید: «بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلِمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي

۱- مسلم، الطهارة، باب: الذِّكْرُ الْمُسْتَحَبُّ عَقِبَ الْوُضُوءِ، رقم (۲۳۴) از عقبه بن عامر ؓ و ترمذی، الطهارة، باب: فيما يقال بعد الوضوء، حدیث (۵۵) از عمر ؓ.

۲- بخاری، الوضوء، باب: الوضوء ثلاثاً ثلاثاً، حدیث (۱۵۹) از عثمان ؓ و مسلم، الطهارة، باب: صفة الوضوء وكمالہ، حدیث (۲۲۶) همچنین از او.

۳- نووی در «الأذکار» باب: ما يقول على اغتساله، آورده است.

نُورًا، وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَعَنْ يَمِينِي نُورًا وَعَنْ يَسَارِي نُورًا، وَفَوْقِي نُورًا وَتَحْتِي نُورًا، وَأَمَامِي نُورًا وَخَلْفِي نُورًا، وَعَظْمُ لِي نُورًا»^۱.

«به نام خدا، بر خدا توکل کردم و توانایی و قدرتی در دوری از گناه و پایداری بر طاعات نیست مگر به یاری خدا. خدایا! من به تو پناه می‌برم از این که گمراه کنم یا گمراه شوم، بلغزانم یا بلغزم، ظلم کنم یا به من ظلم شود، آزار دهم یا به من آزار رسد. خدایا! در قلبم نوری قرار ده و در چشمم نوری و در گوشم نوری، از سمت راستم نوری و از سمت چپم نوری، از بالایم و از پایینم و از جلویم و از پشت سرم نوری. و بلند قدر فرما برایم نوری».

آن چه هنگام وارد شدن به مسجد و خارج شدن از آن باید گفته شود

می‌گوید: «بِسْمِ اللَّهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَي رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ».

«به نام خدا، درود و سلام بر رسول خدا باد. خدایا! دروازه‌های نیکی و احسانت را بر من بگشا».

و هنگام خارج شدن می‌گوید: «بِسْمِ اللَّهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَي رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ».

«به نام خدا و درود و سلام بر رسول خدا باد. خدایا! من از تو احسانت را می‌خواهم».

آن گاه با پای راست وارد شده و با پای چپ خارج می‌شود.^۲

آن چه در مسجد باید انجام شود

ذکر خدا، نماز، تلاوت بسیار قرآن. خداوند می‌فرماید: ﴿فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تُرْفَعَ

وَيُذَكَّرَ فِيهَا اَسْمُهُ وَيُسَبِّحَ لَهُ فِيهَا بِالْعُدُوِّ وَالْأَصَالِ ۖ ﴿٣٦﴾ رِجَالٌ...﴾ [النور: ۳۶-۳۷].

«خداوند رخصت داده تا در خانه‌های او (مساجد) ذکر و نام خدا بلند شود و صبح و شام،

تسبیح و تنزیه خدا کنند، پاک مردانی ...».

۱- در پی‌نویس (۲۶، ۲۷، ۲۸) ذکر شد.

۲- به پی‌نویس (۲۹) مراجعه شود.

و رسول الله ﷺ فرمودند: «إِنَّمَا بُنِيَتِ الْمَسَاجِدُ لِمَا بُنِيَتْ لَهُ»^۱، «إِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَالصَّلَاةِ، وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ»^۲.

«خانه‌های خدا برای چیزی ساخته شده است که به خاطر آن بنا شده است، برای ذکر خداوند عز و جل و نماز و تلاوت قرآن».

آن چه هنگام شنیدن صدای مؤذن باید گفته شود

شنونده‌ی اذان هر چه مؤذن می‌گوید باید تکرار کند به جز جمله‌ی: «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ» و به جای آن بگوید: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» «هیچ توانایی و قدرتی برای دوری از گناه و پایداری بر فرمان خدا نیست، مگر با کمک و یاری خدا».

رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا سَمِعْتُمُ التَّدَاةَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ».

«اگر صدای مؤذن را شنیدید، بگویید مانند آن چه که او می‌گوید».

معاویه رضی الله عنه گفته‌ی مؤذن را تکرار کرد تا به «أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» رسید آن گاه به جای «حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ» گفت: «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»، سپس گفت: از پیامبرتان شنیدیم که چنین می‌گوید^۳.

۱- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، المساجد، باب: النهي عن نشد الضالة في المسجد، حدیث (۵۶۹) از بُریده رضی الله عنه.

۲- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، الطهارة، باب: وجوب غسل البول وغيره من النجاسات إذا حصلت في المسجد، حدیث (۲۸۵) از انس رضی الله عنه.

۳- بخاری، الأذان، باب: ما يقول إذا سمع المنادي، احادیث (۶۱۱) و (۶۱۲) و (۶۱۳) از ابی سعید رضی الله عنه و مسلم، الصلاة، باب: استحباب القول مثل قول المؤذن، حدیث (۳۸۳) همچنین از او.

آن چه پس از فراغت مؤذن از اذان باید گفت

می‌گوید: «اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَي النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ، رَضِيتُ بِاللَّهِ تَعَالَى رَبًّا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولًا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا. اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ الثَّامَّةُ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مُحَمَّدًا الَّذِي وَعَدْتَهُ. ثُمَّ يَدْعُو بِمَا شَاءَ مِنْ خَيْرِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ».

«خداوندا! بر پیامبر محمد ﷺ درود فرست. راضی شدم به خداوندی خدا و به پیامبری محمد ﷺ و به دینت اسلام. بارخدا یا! ای صاحب دعاها ی کامل و نمازی که بر پا می‌شود، به محمد ﷺ وسیله (درجه‌ای است در بهشت که مخصوص پیامبر محمد ﷺ می‌باشد) و فضیلت عطا فرما و او را مقام و من - زلت نیکو - که وعده کرده‌ای - بده».

رسول الله ﷺ فرمودند: «إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ، فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ، ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ»^۱.

«وقتی صدای مؤذن را شنیدید، بگویید آن چه را که او می‌گوید، سپس بر من درود بفرستید».

و فرمودند: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الْمُؤَذِّنَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، رَضِيتُ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ رَسُولًا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، غُفِرَ لَهُ ذَنْبُهُ»^۲.

«هر کس هنگام شنیدن صدای مؤذن بگوید: گواهی می‌دهم که معبودی به حق جز خدای یکتا نیست و هیچ شریکی ندارد و این که محمد بنده و فرستاده‌ی خداست، راضی شدم به خداوندی خدا و به پیامبری محمد و به دینت اسلام، گناهان او بخشوده می‌شود».

و فرمود: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النَّدَاءَ اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ الثَّامَّةُ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مُحَمَّدًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۳.

۱- مسلم، الصلاة، باب: استحباب، القول مثل قول المؤذن، حدیث (۳۸۴) از عبدالله بن عمرو رضی الله عنه.

۲- مسلم، الصلاة، باب: استحباب، القول مثل قول المؤذن، حدیث (۳۸۶) از سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه.

۳- بخاری، الأذان، باب: الدعاء عند النداء، حدیث (۶۱۴) از جابر بن عبدالله رضی الله عنه.

«هر کس هنگام شنیدن صدای مؤذن بگوید: بارخدایا! ای صاحب دعاهاى کامل و نمازى که برپا مى‌شود، به محمد وسیله (درجه‌ای است در بهشت که مخصوص پیامبر محمد ﷺ می‌باشد) و فضیلت عطا فرما و او را مقام و منزلت نیکو - که وعده کرده‌ای - بده، شفاعت من بر او حلال خواهد شد».

و فرمودند: «لَا يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ»^۱.

«دعای بین اذان و اقامه رد نمی‌شود».

آن چه در دعای استفتاح پس از تکبیره الاحرام گفته می‌شود

البته باید گفت که احادیث صحیح زیادی در این باره آمده است که من آسان‌ترین و صحیح‌ترین آن‌ها را برگزیده‌ام تا به آسانی در یاد و ذهن انسان جای گیرد. خداوند من و تو را توفیق عنایت فرماید.

می‌گوید: «وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ»^۲.

«رویم را به طرف کسی که آسمان‌ها و زمین را آفریده گردانیدم در حالی که مایل به دین حقم و از مشرکان نیستم. هرآینه نماز، عبادت، زندگی و مردن من برای خدایی است که پروردگار عالمیان است شریکی ندارد و من به این توحید امر شده‌ام و من از مسلمانانم».

یا این که می‌گوید: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ»^۱.

۱- ابوداود، الصلاة، باب: في الدعاء بين الأذان والإقامة، حديث (۵۲۱) از أنس ؓ و ترمذی، الصلاة، باب: ما جاء في أن الدعاء لا يرد بين الأذان والإقامة، حديث (۲۱۲) همچنین از او با لفظ: «الدعاء لا يرد...» الحديث و غیر آنها از راه های زیاد، از أنس ؓ.

۲- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: الدعاء في صلاة الليل وقيامه، حدیث (۷۷۱) از علی ؓ.

«خدایا! ما تو را منزّه می‌دانیم و تو را حمد و سپاس می‌گوییم و نام تو را برتر می‌دانیم. هیچ معبودی بر حق غیر از تو وجود ندارد».

و اگر بخواهد می‌تواند این را نیز بیفزاید: «اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالْثَّلَجِ وَالْبَرَدِ»^۱.

«خدایا! همچنان که بین مشرق و مغرب فاصله ایجاد کردی، بین من و گناهانم فاصله انداز. پروردگارا! همچنان که لباس سفید از چرک پاک می‌شود، مرا از گناهانم پاک گردان. خداوندا! مرا از گناهانم با آب و یخ (برف) و تگرگ شست و شو ده».

یا این را می‌افزاید: «اللَّهُمَّ رَبَّ جِبْرَائِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ، فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ، أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، اهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ، إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ»^۲.

«پروردگارا! ای خدای جبرئیل و میکائیل و اسرافیل. ای آفریننده‌ی آسمان‌ها و زمین، آگاه به نهان و آشکار، تو بین بندگان در چیزی که ایشان در آن اختلاف کرده‌اند حکم می‌کنی، مرا در آن چه که اختلاف شده به اراده و اجازه‌ی خود به سوی حق هدایت فرما. به راستی که تو هر که را بخواهی به راه راست هدایت می‌کنی».

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»^۱.

۱- أبوداود، الصلاة، باب: من رأى الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك، از ابی‌سعید خدری رضی‌الله‌عنه حدیث (۷۷۵) و ترمذی، الصلاة، باب: ما يقول عند افتتاح الصلاة، همچنین از او، حدیث (۲۴۲) و نزد مسلم در الصلاة، باب: حُجَّةٌ مَنْ قَالَ لَا يُجْهَرُ بِالْبَسْمَلَةِ، حدیث (۳۹۹) منسوب به عمر رضی‌الله‌عنه.

۲- بخاری، الأذان، باب: ما يقول بعد التكبير، حدیث (۷۴۴) از ابی‌هریره رضی‌الله‌عنه و مسلم، المساجد، باب: ما يقال بين تكبيرة الإحرام والقراءة، حدیث (۵۹۸) همچنین از او و لفظ از بخاری است.

۳- مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: الدعاء في صلاة الليل وقيامه، حدیث (۷۷۰) از عایشه رضی‌الله‌عنها.

توجه: لفظ انتخاب شده در استعاذه‌ی فوق از بخاری است.

و اگر بخواهد، می‌تواند بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، مِنْ هَمَزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ»^۲.

«به خداوند شنوا و دانا پناه می‌برم، از شر شیطان ملعون و نفرین شده، از وسوسه‌اش و دمی‌دنش و باد دهانش».

بعضی از ذکرهای رکوع

می‌گوید: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، (ثلاثاً). قَالَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، (ثَلَاثَ مَرَّاتٍ) فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ، وَذَلِكَ أَدْنَاهُ»^۳.

«پاک است پروردگار بزرگ من. این عبارت را سه بار تکرار می‌کند. رسول الله ﷺ فرمودند: اگر یکی از شما رکوع کند و سه بار بگوید: خدای بزرگ من پاک است، رکوع او به اتمام رسیده است. و این تعداد کم‌ترین دفعاتی است که گفته می‌شود».

و فرمودند: «فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعِظَّمُوا فِيهِ الرَّبَّ»^۴.

۱- این اختیار آسان‌تر است، چنان که خداوند می‌فرماید: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ﴾ [النحل: ۹۸] و امام نووی آن را در (الأذکار) برگزیده است، باب: التعوذ بعد دعاء الاستفتاح، قال: وهو المشهور المختار. اه كما اختاره الإمام الشاطبي في (الحِرْز) وكذلك محققو القراء. والله أعلم

۲- ابوداود، الصلاة، باب: من رأى الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك، از ابی سعید خدری رحمه الله حدیث (۷۷۵). و ترمذی، الصلاة، باب: ما يقول عند افتتاح الصلاة، رقم (۲۴۲) همچنین از او.

۳- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از ابوداود، الصلاة، باب: مقدار الركوع والسجود، حدیث (۸۸۶) از عبدالله بن مسعود رحمه الله مرسلاً و همچنین ترمذی، الصلاة، باب: ما جاء في التسبيح في الركوع والسجود حدیث (۲۶۱) و ترمذی پس از بیان این که حدیث مرسل است گفت: عمل به این حدیث نزد علماء می‌باشد و مستحب می‌دانند که در رکوع و سجود از سه تسبیح کم نشود، اه

۴- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، الصلاة، باب: النهي عن قراءة القرآن في الركوع والسجود، حدیث (۴۷۹) از ابن عباس رضی الله عنهما.

«اما در رکوع خدا را تعظیم کنید».

یا سه بار می‌گوید: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ» ثلاثاً^۱.

«پاک و منزّه است پروردگار بزرگ من و ستایش مخصوص اوست».

و اگر بخواهد، می‌تواند بگوید: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»^۲.

«خدایا! تو را به پاکی یاد می‌کنم ای پروردگار ما. و تو را ستایش می‌کنم. خدایا! مرا ببامرز».

و می‌تواند این را بیفزاید: «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»^۳.

«پروردگار ملایکه و جبریل در نهایت پاکی و بدون عیب و نقص است».

یادآوری: قرائت قرآن در رکوع و سجود مکروه است^۴.

علی^{علیه السلام} گوید: «نَهَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ أَقْرَأَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا»^۵.

«رسول الله ﷺ مرا از قرائت قرآن در رکوع و سجود نهی فرمود».

آن چه در حال برخاستن از رکوع گفته می‌شود

می‌گوید: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».

«خدا ستایش کسی که او را ستایش نماید، می‌شنود و می‌پذیرد».

و در هنگام اعتدال (پس از برخاستن از رکوع و قیام کردن)

می‌گوید: «اللَّهُمَّ رَبَّنَا [وَ] لَكَ الْحَمْدُ»^۶.

«ای پروردگار ما! ستایش حقیقی ویژه‌ی توست».

۱- ابوداود، الصلاة، باب: ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده از عقبه بن عامر^{رضی الله عنه} حدیث (۸۷۰).

۲- بخاری، الأذان، باب: الدعاء في الركوع از عایشه^{رضی الله عنها}، رقم (۷۹۴).

۳- مسلم، الصلاة، باب: ما يقال في الركوع والسجود، حدیث (۴۸۷) از عایشه^{رضی الله عنها}.

۴- نووی در «الأذکار» باب: أذکار الركوع، آورده است.

۵- مسلم، الصلاة، باب: النهي عن قراءة القرآن في الركوع والسجود، حدیث (۴۸۰) از علی^{رضی الله عنه}.

۶- بخاری، الأذان، باب: إيجاب التكبير وافتتاح الصلاة، حدیث (۷۳۲) از انس^{رضی الله عنه} و در جاهای دیگر با اثبات و او

در قول: «ولك». و مسلم، الصلاة، باب: ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع، حدیث (۴۷۶) با زیادت «اللَّهُمَّ».

یا این که می گوید: «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ»^۱.
 «خدایا! ستایش حقیقی و یژه‌ی توست، بیشترین و بهترین و مبارک‌ترین حمد و سپاس».
 و در صورت تمایل می‌تواند اینگونه ادامه دهد: «مِلْءُ السَّمَاوَاتِ، وَمِلْءُ الْأَرْضِ، وَمِلْءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ»^۲.
 «سپاسی که آسمان‌ها و زمین و آن چه تو خواهی، از آن پر و لبریز شود».
 و باز می‌تواند این طور ادامه دهد: «أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ، - وَكُنَّا لَكَ عَبْدٌ - اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجُدِّ مِنْكَ الْجُدُّ»^۳.
 «تو سزاوار مدح و مجدی. تو به آن چه بنده ات گفت، سزاواری و ما همه بنده‌ی تویم. خدایا! از آن چه خواهی عطا فرمایی، بازدارنده‌ای نیست و نه عطاکننده‌ای از آن چه خواهی منع کنی. و سود ندهد توانگری، توانگری‌اش را نزد تو».
 و کم‌ترین چیزی که باید بگوید، چنین است: «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ»^۴.
 «پروردگارا! ستایش از آن توست».

برخی از ذکرهای هنگام سجده

می‌گوید: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا»^۵.
 «خدای بزرگ من پاک است (سه بار)».
 یا سه بار بگوید: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ ثَلَاثًا»^۶.

۱- بخاری، الأذان، باب: فضل ربنا ولك الحمد از رفاعه بن رافع رضی الله عنه حدیث (۷۹۹).

۲- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، الصلاة، باب: ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع، حدیث (۴۷۷) از ابی سعید رضی الله عنه.

۳- مسلم فی الصلاة، باب: ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع از ابی سعید خدری رضی الله عنه حدیث (۴۷۷).

۴- امام نووی در «الأذکار»، باب: ما يقول فی رفع رأسه من الركوع وفي اعتداله، آورده است.

۵- قسمتی از حدیثی است که در پی‌نویس (۱۲۲) آمد.

۶- رجوع شود به پی‌نویس (۱۲۴).

«خدای بزرگ من پاک است و ستایش از آن اوست».

و می تواند این گونه ادامه دهد: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي»^۱.

«خدایا! تو را به پاکی یاد می کنم ای پروردگار ما. و تو را ستایش می کنم. خدایا! مرا بیامرزد»

در صورت تمایل، چنین ادامه می دهد: «سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ»^۲.

«پروردگار ملایکه و جبرئیل در نهایت پاکی و بی عیب و نقص است».

آن چه در هنگام سجده تلاوت در نماز و غیر آن گفته می شود

همه ی اذکار سجود را گفته و سپس می گوید: «سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ، وَصَوْرَهُ، وَشَقَّ

سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، [بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ]، تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»^۳.

«صورت من کسی که او را آفرید، سجده کرد و گوش و چشم نیز تا حد توانایی و قدرت

بشکافت. آفرین بر خداوند که بهترین آفرینندگان است».

و این چنین ادامه می دهد: «اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا، وَضَعْ عَنِّي بِهَا وَزْرًا،

وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا، وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ»^۴.

«خدایا! با این سجده برای من نزد خودت ثوابی بنویس و گناهی از من دور فرما و این

سجده را نزد خود برای من اندوخته ای بگردان و از من قبول فرما همچنان که از بنده ات داوود

پذیرفتی».

آن چه در جلسه بین دو سجده باید گفت

می گوید: «رَبِّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَعَافِنِي [وَاجْبُرْنِي] وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي [وَارْفَعْنِي]»^۱.

۱- رجوع شود به پینویس (۱۲۵).

۲- رجوع شود به پینویس (۱۲۶).

۳- قسمتی از حدیث، استخراج شده است از مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: الدعاء في صلاة الليل وقيامه،

حدیث (۷۷۱) از علی رضی الله عنه، وترمذی، أبواب السفر، باب: ما جاء ما يقول في سجود القرآن، حدیث (۵۸۰) از

عائشه رضی الله عنها با زیادت قول: «بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ».

۴- ترمذی، أبواب السفر، باب: ما جاء ما يقول في سجود القرآن، حدیث (۵۷۹) از ابن عباس رضی الله عنهما.

«پروردگار من! از گناه و تقصیرم درگذر و به من رحم کن و مرا از آن چه بر انسان (بیماری و امثال آن) می‌گذرد و کوتاهی در دین و اوامر تو، عافیت ده و هدایت فرما و مرا روزی عطا کن و بلند مرتبه قرار ده».

یا می‌گوید: «رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي»^۱.

«خدایا! از گناهان و تقصیراتم درگذر، خدایا! از گناهان و تقصیراتم درگذر».

در تشهد چنین می‌گوید - در هر تحیاتی که باشد - «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ»^۲.

«تمام ستایش‌ها و نمازها و سایر پاکی‌ها فقط از آن خداست، سلام و رحمت و برکات خدا بر تو باد ای پیغمبر و سلام بر ما باد و بر بندگان نیکوکار خدا. گواهی می‌دهم که جز خدای برحق معبودی نیست و گواهی می‌دهم که محمد ﷺ رسول و فرستاده‌ی خداست».

طریقه‌ی درود فرستادن بر محمد ﷺ در تشهد

رسول الله ﷺ فرمودند: «قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»^۳.

۱- أصحاب سنن به جز نسایی:

۲- ابن ماجه، إقامة الصلاة والسنة فيها، باب: ما يقول بين السجدين از حذیفةؓ، حدیث (۸۹۷) و آن موافق است

با روایت نسایی در الصلاة، باب: الدعاء بين السجدين، حدیث (۱۱۴۶) همچنین از او.

۳- قسمتی از حدیث استخراج بخاری، الأذان، باب: التشهد في الآخرة، حدیث (۸۳۱) از عبدالله بن مسعودؓ و در

بسیاری جاهای دیگر. و از حدیث مسلم، الصلاة، باب: التشهد في الصلاة، حدیث (۴۰۲) همچنین از او.

۴- استخراج آن با شرح کامل در پینویس (۶) ذکر شد.

«بگویند بار الها! بر محمد و آل محمد درود و رحمت فرست، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم رحمت فرستادی، تو ستایش شده و بزرگی. پروردگارا! بر محمد و آل محمد برکت فرست، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت فرستادی، تو ستایش شده و بزرگی».

دعای پس از پایان تشهد دوم و پیش از سلام دادن

«يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَيَدْعُو»^۱.

باید بهترین دعاها را انتخاب کرده و با آن دعا کند.

و از دعا‌های خوب در دنیا و آخرت است، چنان که خداوند می‌فرماید: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: ۲۰۱] ﴿رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ [آل عمران: ۸].

بعضی دیگر گویند: «بار الها! ما را از نعمت‌های دنیا و آخرت بهره‌مند گردان و از شکنجه‌ی آتش دوزخ نگهدار».

«پروردگارا! ما را پس از آن که به حق هدایت فرمودی، به سوی باطل متمایل مکن و از لطف خویش به ما رحمتی عطا فرما که در حقیقت تویی بخشنده‌ی بی‌عوض و منت».

و از چهار چیز به خدا پناه می‌برد: می‌گوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ»^۲.

«خداوند! من به تو پناه می‌برم از عذاب دوزخ و عذاب قبر و رنج و سختی‌های زندگی و برزخ و از شر فتنه‌ی دجال».

۱- بخاری، الأذان، باب: ما يتخير من الدعاء بعد التشهد وليس بواجب، حدیث (۸۳۵) از عبدالله بن مسعود رضی الله عنه و

مسلم، الصلاة، باب: التشهد في الصلاة، حدیث (۴۰۲) همچنین از او با لفظ: «ثم يتخير من المسألة ما شاء».

۲- بخاری، الجنائز، باب: التَّوَضُّعُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، حدیث (۱۳۷۷) از ابی هریره رضی الله عنه و مسلم، المساجد، باب: ما يستعاذ منه في

الصلاة، حدیث (۵۸۸) همچنین از او، و لفظ آن از مسلم است.

و همچنین: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا أَسْرَفْتُ، وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ»^۱.

«خدایا! گناهان گذشته و آینده و نهان و آشکار مرا بپارز و گناهانی که بر آن پافشاری کردم و گناهانی که تو از من به آن آگاه‌تری. تو پیشی دهنده و عقب اندازنده ای، نیست معبودی به حق مگر تو».

و همچنین: «اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ»^۲.

«خدایا! من به خود ظلم کردم، ظلمی زیاد و هیچ کس جز تو گناهان را نمی‌آمرزد، پس بپارز مرا، آمرزشی از فضل خودت و به من رحم کن، همانا تو بسیار آمرزنده و مهربانی».

اذکارِ وارده بعد از سلام در نماز پنجگانه

بر مسلمان است که پس از اتمام نماز فرض، این ذکرها را بگوید^۳.

۱- «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ»، «از خدا آمرزش می‌طلبم» (سه بار).

۲- «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»^۴.

«خدایا! تو سلامی و سلامتی از توست. بسیار بابرکتی ای صاحب بزرگی و بخشش».

۳- «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ»^۵.

۱- استخراج قسمتی از حدیث، از مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، باب: الدعاء في صلاة الليل وقيامه، حدیث (۷۷۱)، از علی رضی الله عنه.

۲- بخاری، الأذان، باب: الدعاء قبل السلام، از ابوبکر صدیق رضی الله عنه، حدیث (۸۳۴).

۳- از «تحفة الأخیار» لسماحة الشيخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز رحمته الله تعالى، استفاده شده است.

۴- مسلم، المساجد، باب: استحباب، الذكر بعد الصلاة وبيان صفة، حدیث (۵۹۱) از ثویان رضی الله عنه و چگونگی استغفار. امام اوزاعی رحمته الله در همان روایت بیان کرده است که می‌گویی: «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ».

۵- حسن گوید: الجدل: ثروتمندی، چنان که در روایت بخاری آمده است.

«نیست معبودی به حق مگر خدای یکتا، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست و ستایش از آن او. و او بر هر چیز تواناست. الهی! از آن چه خواهی عطا فرمایی بازدارنده‌ای نیست و نه دهنده‌ای از آن چه خواهی منع نمایی. و توانگری سود ندهد توانگری‌اش را نزد تو».

۴- «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ، لَهُ النَّعْمَةُ، وَلَهُ الْفَضْلُ، وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ، وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»^۱.

«معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. یگانه است، شریکی ندارد، پادشاهی از آن اوست و ستایش از آن او. و او بر هر چیز تواناست. توانایی و قدرتی در دوری از گناه و پایداری بر طاعت نیست مگر با یاری خدا. معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. جز او کسی را نمی‌پرستیم و نعمت و احسان و مدح و نیکویی از آن اوست. معبودی به حق نیست مگر خدا. عبادت ما فقط برای اوست، هر چند کفار را خوش نیاید».

۵- سپس ۳۳ بار «سبحان الله»، ۳۳ بار «الحمد لله» و ۳۳ بار «الله أكبر» می‌گوید که روی هم ۹۹ بار می‌شود و با گفتن: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»^۲ به ۱۰۰ می‌رسد.

سپس آیه الکرسی^۳ و سوره‌های معوذہ (اخلاص، فلق، ناس) را تلاوت می‌کند^۵.

۱- بخاری، الأذان، باب: الذِّكْرُ بَعْدَ الصَّلَاةِ، حدیث (۸۴۴) از مغیره بن شعبه رضی الله عنه و در بسیاری از جاهای دیگر. و مسلم، المساجد، باب: استحباب، الذِّكْرُ بَعْدَ الصَّلَاةِ و بیان صفت، حدیث (۵۹۳) همچنین از او.

۲- مسلم، الکتاب: و الباب السابقان، حدیث (۵۹۴) از عبدالله بن زبیر رضی الله عنه.

۳- مسلم، الکتاب: و الباب الأسبقان، حدیث (۵۹۷) از ابی هریره رضی الله عنه.

۴- نسایی در «الکبری»، حدیث (۹۹۲۸) و در «عمل الیوم واللیلة»، حدیث (۱۰۰) و همچنین ابن السنی، حدیث (۱۲۱).

۵- ابوداود، الوتر، باب: فی الاستغفار، حدیث (۱۵۲۳) از عقبه بن عامر رضی الله عنه و ترمذی، فضائل القرآن، باب: ماجاء فی المعوذتین، حدیث (۲۹۰۳) همچنین از او فقط با لفظ: «المعوذتین».

۷- افزون بر آن چه گفته شد، پس از فجر و بعد از مغرب دعای زیر را ده بار تکرار می‌کند: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بعدَ الفجر، وكذلك بعدَ المغرب»^۱.

آن چه در نماز وتر خوانده می‌شود

در رکعت اول سوره‌ی (اعلی) و در رکعت دوم سوره‌ی (کافرون) و در رکعت سوم سوره‌ی (اخلاص) را باید بخواند.

«كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْوُتْرِ بِـ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ﴿١﴾ وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِـ ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ﴿١﴾ وَفِي الثَّالِثَةِ بِـ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ﴿١﴾ وَلَا يَسْلَمُ إِلَّا فِي آخِرِهِنَّ»^۲.

«رسول الله ﷺ در رکعت اول ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ﴿١﴾ در رکعت دوم ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ﴿١﴾ و در رکعت سوم ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ﴿١﴾ را می‌خواند و سلام نمی‌داد مگر در رکعت سوم».

۱- از سنت رسول الله ﷺ ثابت است، چنان که علامه ابن باز در (تحفة الأخیار) آورده است، اما ثابت بودن آن پس از نماز صبح، استخراج شده از ترمذی در الدعوات، باب: فی ثواب کلمة التوحید ...، حدیث (۳۴۷۴) از ابوذر ﷺ. وقال الترمذی: هذا حدیث حسن صحیح غریب. و اما ثابت بودن آن در هنگام نماز مغرب، استخراج ترمذی، الدعوات، باب: فی تساقط الذنوب، حدیث (۳۵۳۴) از عمارة بن شبيب السبائی ﷺ و قال أبو عیسی الترمذی: هذا حدیث حسن غریب.

۲- أبوداود، الوتر، باب: ما یقرأ فی الوتر، حدیث (۱۴۲۳) از أبی بن کعب ﷺ. ونسائی، قیام اللیل وتطوع النهار، باب: کیف الوتر بثلاث؟، حدیث (۱۷۰۰) همچنین از او.

آنچه در دعای قنوت در نماز وتر یا نماز صبح باید بگوید^۱

می‌گوید: يقول: «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ، [ف-] إِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ، وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، [وَلَا يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ]، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ»^۲.

«خدایا! مرا هدایت کن، همچون کسانی که هدایتشان کردی و عافیتم ده، همچون کسانی که عافیتشان دادی. و یاور من باش، مانند کسانی که یاورشان بودی. و برایم برکت ده در آن چه به من عطا فرمودی و حفظم فرما از شر آن چه حکم کردی، همانا تو حکم کننده‌ای و بر تو حکم نمی‌شود. به راستی که خوار و ذلیل نخواهد شد کسی که تو یاور او باشی و عزیز و بزرگ نمی‌شود آن که تو دشمنش باشی. ای پروردگار ما! تو بسیار با برکت و بلند مرتبه‌ای».

و در صورت تمایل، دعای قنوت عمر یا پسر عمر رضی الله عنه را نیز بر آن می‌افزاید و می‌گوید: «اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَغِيثُكَ، وَنَسْتَغْفِرُكَ، وَلَا نَكْفُرُكَ، وَنُؤْمِنُ بِكَ (وَنَخْلَعُ) مَنْ يَكْفُرُكَ، اللَّهُمَّ إِنَّاكَ نَعْبُدُ، وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ، وَإِلَيْكَ نَسْعِي (وَنَحْفِدُ)، نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَنَخْشَى عَذَابَكَ، إِنَّ عَذَابَكَ (الْجِدَّ) ^۳ بِالْكَفَارِ مُلْحِقٌ، اللَّهُمَّ عَذِّبِ الْكَفَرَةَ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِكَ»^۴.

۱- آن هم از کسی که قنوت خواندن را در فجر سنت می‌داند، در رکعت دوم پس از اعتدال از رکوع جهرا (آشکار) در مذهب شافعی و سرا (پنهان) در مذهب مالکی پیش از رکوع و خواندن قنوت در وقت مصیبت ها در همه‌ی نمازها نزد علمای امت، اتفاق است. والله أعلم.

۲- أبوداود، الوتر، باب: القنوت في الوتر، حدیث (۱۴۲۵) از حسن بن علی رضی الله عنه و ترمذی، أبواب الوتر، باب: ماجاء في القنوت في الوتر، حدیث (۴۶۴) همچنین از او، با ثابت کردن در قول: «فإنك» نزد ترمذی و با زیادت: [ولا يعز من عاديت] نزد ابی‌داود.

۳- نخلع: ترک کردن. نحفد: عجله و شتاب. الجِدُّ: حق، چنان که امام نووی در «الأذکار» باب: القنوت في الصبح، آورده است.

۴- ابن خزیمه در (صحیحه) (۱۱۰۰) و بیهقی در السنن الکبری (۲/۲۱۱) و صحیح إسناده، چنان که الألبانی در إرواء الغلیل (۲/۱۷۰) سند آن را صحیح دانسته است.

«خدایا! به راستی ما از تو مدد می‌طلبیم و به تو کفر نمی‌ورزیم و به تو ایمان می‌آوریم و هر کس را که به تو کفر می‌ورزد، ترک می‌کنیم. خدایا! فقط تو را می‌پرستیم و برای تو نماز می‌خوانیم و سجده می‌کنیم و به سوی تو می‌شتابیم. به رحمت تو امیدواریم و از عذاب تو ترسانیم، همانا عذاب (حق) تو به کفار خواهد رسید. خدایا! کافرانی که از راه تو روی گردانند و به تو پشت می‌کنند، عذاب بده.»

آن چه پس از سلام دادن نماز وتر لازم است گفته شود

می‌گوید: «سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، يُطِيلُ فِي آخِرِهِنَّ»^۱.
 «خداوند پاک و منزّه است، در نهایت پاکی است. که باید سه بار آن را تکرار کند و بار سوم با صدای بلند و به صورت کشیده بگوید.»

آنچه هنگام نماز اگر کسی با او سخن گفت و یا شیطانی به او وسوسه نمود گفته می‌شود

اگر انسانی با او سخن گفت، می‌گوید: «سُبْحَانَ اللَّهِ». چنان که رسول الله ﷺ می‌فرماید: «... مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَسْبَحْ ...»^۲.
 «اگر در نماز چیزی بر شما آمد سبحان الله بگویید.»
 و اگر در نماز وسوسه‌ای یافت بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ثُمَّ يَتَفَلَّعُ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثًا». و آب دهان خود را از سمت چپ سه بار بیرون افکند (دمیدن همراه با کمی آب دهان).

۱- نسایی، قیام الليل وتطوع النهار، باب: کیف الوتر بثلاث، حدیث (۱۷۰۰) از ابی بن کعب ؓ.

۲- قسمتی از حدیث استخراج بخاری، الأذان، باب: من یدخل لیوم الناس فجاء الإمام الأول...، حدیث (۶۸۴) از سهل بن سعد الساعدی ؓ و مسلم، الصلاة، باب: تقدیم الجماعة من یصلي بهم إذا تأخر الإمام...، حدیث (۴۲۱)، همچنین از او. و لفظ از مسلم است.

چنان که رسول الله ﷺ به عثمان بن ابی العاصؓ - که از وسوسه‌ی شیطان در نمازش شکایت می‌کرد - فرمودند: «ذَاكَ شَيْطَانٌ يَقَالَ لَكَ: خُزْبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ، وَاتَّقِ عَلِيَّ يَسَارِكَ ثَلَاثًا، قَالَ عُثْمَانُ: فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللَّهُ عَنِّي»^۱.

«هرگاه حس کردی شیطانی - که نام او خنزب است - به تو نزدیک شده تا وسوسه‌ات کند، از شر او به خدا پناه ببر و سه بار از سمت چپ خود تف کن. عثمان گفت: چنین کردم، خداوند آن وسوسه را از من راند».

بای در اذکار نمازهای دیگر که ویژه‌ی موقعیت و حالت خاصی است

نماز طلب باران

«اللَّهُمَّ أَغْنِنَا، اللَّهُمَّ أَغْنِنَا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا، اللَّهُمَّ اسْقِنَا»^۲.

«خدایا! به ما باران بده. خدایا! به ما باران بده. خدایا! به ما باران بده. خدایا! بر ما باران فرست. خدایا! بر ما باران فرست».

و می‌تواند چنین ادامه دهد: «اللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ وَبَهَائِمَكَ، وَأَنْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَخِي بَلَدَكَ الْمَيِّتَ»^۳، «اللَّهُمَّ اسْقِنَا عَيْنًا مُغِيثًا، مَرِيئًا مَرِيئًا، نَافِعًا غَيْرَ ضَارٍّ، عَاجِلًا غَيْرَ آجِلٍ»^۴.

«خدایا! باران را بر بندگان و چارپایان ببار و رحمت را بگستر و شهر و زمین مرده‌ات را زنده گردان. خدایا! برای ما بارانی بفرست نجات دهنده از خشک سالی، بارانی گوارا و پربرکت، بارانی مفید و بی‌زیان. و زود نه دیر».

«ويقرأُ فيها بعدَ الفاتحةِ - كما في العيدين وفي الجمعة -^۱ في الأولى بسورة (الأعلى) وفي

۱- مسلم، السلام، باب: التعوذ من شيطان الوسوسة في الصلاة، حديث (۲۲۰۳) از عثمان بن ابی العاصؓ

۲- رجوع شود به پی‌نویس (۴۰).

۳- ابوداود، صلاة الاستسقاء، باب: رفع اليدين في الاستسقاء، حديث (۱۱۷۶) از عمرو بن شعيب از پدرش از پدر بزرگش و آن هم لفظ حديث مالک است، چنان که ابوداود گوید: رحم الله الجميع.

۴- ابوداود، الكتاب: والباب السابقان، حديث (۱۱۶۹) از جابر بن عبداللهؓ.

الثانية بسورة (الغاشية)^۲.

«پس از فاتحه، در رکعت اول سوره‌ی (اعلی) و در رکعت دوم سوره‌ی (غاشیه) را بخواند، همان طور که در نماز عیدین (فطر و قربان) و نماز جمعه تلاوت می‌شود».

نماز استخاره

می‌گوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ...» الحديث^۳.

«خدایا! من به علم تو از تو طلب خیر می‌کنم...». تا آخر حدیث، که در اول فصل سوم گذشت و در اینجا برای توجه به اینکه از اذکار این باب است ذکر کردم.

نماز فجر جمعه

پس از فاتحه، در رکعت اول سوره‌ی: ﴿الْم ﴿تَنْزِيلُ...﴾ [السجدة]. و در رکعت دوم سوره‌ی ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ [الدهر] را می‌خواند^۴.

یادآوری: باید هر دو سوره را به طور کامل بخواند، نه قسمتی از آن را، زیرا خلاف سنت است^۵.

۱- امام نووی در (الأذکار)، باب: القراءة بعد التعوذ، آورده است.

۲- ترمذی، أبواب العیدین، باب: ماجاء في القراءة بالعیدین، حدیث (۵۳۳) از نعمان بن بشیر رضی الله عنه.

۳- رجوع شود به پینویس (۱۶).

۴- بخاری، الجمعة، باب: ما یقرأ فی صلاة الفجر یوم الجمعة، حدیث (۸۹۱) از ابی هریره رضی الله عنه و مسلم، الجمعة، حدیث (۸۸۰) همچنین از او.

۵- چنان که نووی در (الأذکار)، باب: القراءة بعد التعوذ، آورده است.

نماز جمعه

در موقع اجابت بسیار دعا کند «وَهِيَ مَا بَيَّنَّ أَنْ يَجْلِسَ الْإِمَامُ إِلَيَّ أَنْ تُقْضَى الصَّلَاةُ»^۱ و این کار را باید از لحظه‌ی نشستن امام بر منبرتا لحظه‌ی پایان نماز، انجام دهد، چرا که این صحیح‌ترین قولی است که وارد شده است.^۲

برای آگاهی مردم لازم است بعضی وقت‌ها سوره‌ی (ق) در خطبه تلاوت شود چه، این کار سنتی همیشگی و ثابت شده از رسول الله ﷺ است.^۳

بعضی وقت‌ها در رکعت اول پس از فاتحه، سوره‌ی (جمعه) و در رکعت دوم سوره‌ی (منافقون) را بخواند.^۴

۱- مسلم، الجمعة، باب: في الساعة التي في يوم الجمعة، حديث (۸۵۳) از ابو موسی اشعری رضی الله عنه.

۲- نووی در الأذکار، باب: الأذکار المستحبة يوم الجمعة وليلتها والدعاء، و ابن القيم رحمته الله در (زاد المعاد)، ترجیح داده‌است که این ساعت پایانی خر روز جمعه می‌باشد و به احادیث زیادی استدلال کرده که بعضی از آنها چنین است:

«يوم الجمعة ثنتا عشرة - يريد ساعة - لا يوجد مسلم يسأل الله شيئاً إلا آتاه الله عز وجل، فالتمسوها آخر ساعة بعد العصر»، أبوداود و ترمذی و نسایی.

روز جمعه دوازده ساعت است، هر مسلمانی از خداوند چیزی درخواست کند، خداوند به او خواهد داد. پس در پایان عصر روز جمعه آن را درخواست کن.

ومنها: «إن في الجمعة ساعة لا يوافقها عبد مسلم يسأل الله فيها خيراً إلا أعطاه إياه وهي بعد العصر».

«در روز جمعه ساعتی است که هرکس در آن ساعت از خداوند چیزی درخواست کند خداوند به او خواهد داد، که آن لحظه پس از عصر می‌باشد».

وقال في ختام مبحثه هذا: وعندي أن ساعة الصلاة يرجى فيها الإجابة أيضاً، فكلاهما ساعة إجابة. هـ اختصاراً.

[نگاه: (زاد المعاد) مج ۱/ ج ۱ / ص ۱۳۱. فصل: في استجابة الدعاء في ساعة من يوم الجمعة].

و در پایان گفت: امید است وقت نماز جمعه هم جزو آن ساعت و لحظه باشد.

۳- مسلم، الجمعة، باب: تخفيف الصلاة والخطبة، حديث (۸۷۳) از ام هشام بنت حارثه رضی الله عنها.

۴- مسلم، الجمعة، باب: ما يقرأ في صلاة الجمعة، حديث (۸۷۷) از ابی هریره رضی الله عنه.

همچنین بعضی اوقات برای این که مردم بدانند به سنت پیامبر عمل شده است در رکعت اول سوره‌ی (اعلی) و در رکعت دوم سوره‌ی (غاشیه) را بخواند، و اگر روز عید و جمعه همزمان در یک روز بود، در هر دو نماز آن سوره‌ها را بخواند.^۱

نماز کسوف (خورشیدگرفتگی) یا خسوف (ماه گرفتگی) - کارهایی که مسلمان در هنگام خورشیدگرفتگی یا ماه گرفتگی باید انجام دهد عبارت است از

ذکر خدا و دعا و استغفار بسیار. از آغاز کسوف نماز بخواند تا وقتی که خورشید آشکار شود. صدقه بدهد، اگر برده دارد آزادش کند و از فتنه‌ی دجال و سختی و عذاب قبر به خدا پناه برد. *إن شاء الله* دلیل آن خواهد آمد.

و اما امام در رکعت اول پس از فاتحه، سوره‌ای مانند سوره‌ی (بقره) و در رکعت دوم سوره‌ی کوچک‌تری مانند سوره‌ی (آل عمران) را بخواند و رکوع و سجود را طولانی کند و همچنان در نماز بماند تا این که آفتاب یا ماه آشکار شود.

عبدالله بن عباس رضی الله عنه گفت: «*خَسَفَتِ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالنَّاسُ مَعَهُ، فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا، ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا، وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ...*» الحديث^۲.

«در زمان رسول ﷺ خورشیدگرفتگی روی داد. آن حضرت ﷺ با مردم نماز خواند و قیام طولانی مانند سوره‌ی بقره را ایستاد. سپس رکوع طولانی فرمود، آن گاه بلند شد و قیام طولانی کرد، البته نه طولانی مثل قیام اول بلکه کم‌تر...». تا آخر حدیث.

۱- مسلم، الکتاب: والباب السابقان، حدیث (۸۷۸) از نعمان بن بشیر رضی الله عنه.

۲- قسمتی از حدیث، استخراج بخاری، النکاح، باب: کُفْران العشر وهو الزوج ...، حدیث (۵۱۹۷) از عبد الله بن عباس رضی الله عنه.

حضرت رسول ﷺ فرمود: «هَذِهِ الْآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللَّهُ، لَا تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ، فَافْزَعُوا إِلَيَّ ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتَغْفَارِهِ»^۱.

«این آیات و نشانه‌ها که خدا آن را می‌فرستد، برای مردن و یا تولد هیچ فردی نیست، بلکه خدا از این طریق بندگان خود را بیم می‌دهد. پس در این مواقع، به ذکر و دعا و استغفار خدا بشتابید و فقط به او متوسل شوید».

همچنین پیامبر علیه الصلاة والسلام فرمودند: «إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمَا، فَادْعُوا اللَّهَ وَصَلُّوا حَتَّى [يَنْجِلِيَ]»^۲.
«آفتاب و ماه دو نشانه از نشانه‌های خداست و برای مردن و یا تولد هیچ کس گرفته نمی‌شود، پس اگر چنین اتفاقی روی داد، خداوند را دعا کنید و نماز بخوانید تا وقتی آشکار شود».

و می‌فرماید: «فَإِذَا رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، [فَادْعُوا] اللَّهَ، وَكَبِّرُوا وَصَلُّوا وَتَصَدَّقُوا»^۳.

«اگر چنین شد، خداوند را دعا کنید و تکبیر بگویید و نماز بخوانید و صدقه بدهید».

«وَقَدْ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْعَتَاقَةِ فِي كُسُوفِ الشَّمْسِ»^۴.

«و رسول الله ﷺ امر فرمودند تا در موقع آفتاب گرفتگی، برده آزاد شود».

رسول الله ﷺ در خطبه‌ی کسوف فرمودند: «إِنَّهُ قَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ

۱- قسمتی از حدیث، استخراج بخاری، النکاح، باب: کُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ ...، حدیث (۵۱۹۷) از عبد الله بن عباس رضی الله عنه.

۲- بخاری، همان منبع و همان بابها، حدیث (۱۰۶۰) از مغیره بن شعبه رضی الله عنه و مسلم، همان منبع و همان بابها، حدیث (۹۱۵) همچنین از اوست، با لفظ «ینکشف» در آخر آن.

۳- قسمتی از حدیث، استخراج بخاری، الکسوف، باب: الصدقة فی الکسوف، حدیث (۱۰۴۴) از عایشه رضی الله عنها و در بعضی روایات بخاری، «فاذکروا» بدل از «فادعوا».

۴- بخاری، الکسوف، باب: من أحب العتاقة فی کسوف الشمس، حدیث (۱۰۵۴) از أسماء رضی الله عنها.

قَرِيبًا أَوْ مِثْلَ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ»^۱.

«به من وحی شده که نزدیک است در قبرهایتان بر شما فتنه آید یا فتنه‌ای مانند فتنه‌ی دجال».

نماز دو عید (فطر و قربان)

سنت است که در رکعت اول پس از فاتحه، سوره‌ی (اعلی) و در رکعت دوم سوره‌ی (غاشیه) خوانده شود^۲.

تکبیر گفتن در دو عید

لازم است مسلمان در عید فطر از غروب آفتاب آخرین روز ماه رمضان (دیده شدن ماه شوال) تا وقتی که امام به نماز عید داخل شود تکبیر بگوید. همچنین در عید قربان، باید پس از پایان نماز فجر روز عرفه تا عصر آخرین روز از روزهای تشریق (سیزدهم ذی حجه) تکبیر گوید^۳. «ایام التشریق: سه روز پس از عید قربان است که در قدیم، عرب‌ها گوشت‌های قربانی را خشک می‌کردند - ویراستار - از فرهنگ فارسی عمید».

۱- بخاری، الکسوف، باب: التعوذ من عذاب القبر فی الکسوف، حدیث (۱۰۵۰). و مسلم، الکسوف، باب: ما عُرض علی النبی ﷺ فی صلاة الکسوف. و لفظ از مسلم است. و لفظ بخاری این چنین: «ثم أمرهم أن يتعذوا من عذاب القبر».

۲- رجوع شود به پی‌نویس (۱۷۷).

۳- وقت شروع به تکبیر و فراغت از آن را امام نووی در «الأذکار»، باب: الأذکار المشروعة فی العیدین، آورده است و دلیل تکبیر در عید فطر قول خداوند: «وَلْيُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلْيُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» [البقرة: ۱۸۵]. و در عید قربان قول خداوند: «وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ» [البقرة: ۲۰۳] و آن هم روزها تشریق می‌باشد، چنان که در حدیث ابن مسعود آمده: «وكانت تشرق فيها لحوم الأضاحي وتقدد، يلقاها في المشرقة تحت ضوء الشمس وقد جرت العادة عندهم بذلك». «وگوشت قربانی به اندازه‌ی قطعات و تکه‌های دراز برش زده و در آفتاب می‌انداختند و این کار در آن زمان عادت آنها بود».

در مورد شیوهی تکبیر گفتن، به مسلمانان اختیار داده شده است. می‌تواند بگوید: «اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ».

ابن مسعود رضی الله عنه روزهای تشریق (۱۲، ۱۱ و ۱۳ ذی حجه) تکبیر را چنین می‌گفتند: «اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ»^۱.

بابی در اذکار و اوراد زکات

آنچه گیرنده زکات می‌گوید

باید چنین بگوید: «جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا».

«خدا تو را خیر دهد».

رسول الله صلی الله علیه و آله فرمودند: «مَنْ صُنِعَ إِلَيْهِ مَعْرُوفٌ، فَقَالَ لِفَاعِلِهِ: جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا، فَقَدْ أَبْلَغَ فِي الثَّنَاءِ»^۲.

«کسی که کار خیری برای تو انجام داد و به او گفتی: خدا تو را پاداش خیر دهد، به آخرین حد و مرتبه‌ی سپاسگزاری رسیده است».

یا بگوید: «اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا»^۳.

«خدایا! به انفاق دهنده عوض بده».

۱- ابن ابی شیبۃ فی المصنف (۱۶۵/۲) و الألبانی در الإرواء (۱۲۵/۳) آن را صحیح دانسته است.

۲- ترمذی، البرّ والصلة، باب: ماجاء فی الثناء بالمعروف، حدیث (۲۰۳۵) از أسامة بن زید رضی الله عنه، وقال الترمذی: هذا حدیث حسن جید غریب، لا نعرفه من حدیث أسامة بن زید إلا من هذا الوجه، ا هـ و الألبانی رحمته الله در صحیح الجامع حدیث (۶۳۲۶) آن را صحیح دانسته است.

۳- از قول فرشته‌ی دعا کننده به کسی که صدقه می‌دهد، که بخاری آن را روایت کرده است، الزکاة، باب: قوله تعالى: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ [اللیل: ۵]، حدیث (۱۴۴۲) از أبی هریره رضی الله عنه و مسلم، الزکاة، باب: فی المنفق والممسیک، حدیث (۱۰۱۰) همچنین از او.

مساله: باید عامل و گیرنده‌ی زکات، به کسی که به او زکات می‌دهد بگوید: «خدایا! بر فلانی درود بفرست». چنان که خداوند می‌فرماید: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [التوبة: ۱۰۳].

«تو از مؤمنان صدقات را دریافت دار تا بدان صدقات، نفوس آن‌ها را پاک و پاکیزه سازی و آن‌ها را به دعای خیر یاد کن که دعای تو در حق آنان موجب تسلی خاطرشان شود. و خدا داناست».

امام نووی رحمته الله از علما نقل می‌کند: مستحب نیست که در دعا بگوید: «خدایا! بر فلانی درود بفرست»، زیرا لفظ درود و صلوات مخصوص پیغمبر صلی الله علیه و آله است و دعا کننده هر چه بخواهد، می‌تواند بگوید ولی ما اجازه‌ی چنین کاری را نداریم و مقصود از فرموده‌ی خداوند ﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ﴾ این است: «برای آن‌ها دعا کن»^۱.

بابی در اذکار روزه

آن چه هنگام دیدن ماه رمضان باید گفته شود

می‌گوید: «اللَّهُمَّ أَهْلِلْهُ عَلَيْنَا بِالْإِيمَانِ وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ، رَبِّي وَرَبُّكَ اللَّهُ»^۲.

«پروردگارا! ماه نو را بر ما برآور، با امنیت و ایمان و سلامتی و اسلام. پروردگار ما و پروردگار تو (ای ماه) خداست».

آن چه هنگام روزه داشتن می‌گوید

اگر به او دشنام داده شد باید دو بار بگوید: «إِنِّي صَائِمٌ، مَرَّتَيْنِ»^۱.

۱- نگا: «الأذکار»، باب: الأذکار المتعلقة بالزكاة.

۲- ترمذی، الدعوات، باب: ما يقول عند رؤية الهلال، حدیث (۳۴۵۱) از طلحة بن عبید الله رضی الله عنه و احمد در مسند طلحة، حدیث (۱۳۹۷) همچنین از او. و در مورد این حدیث، نزد الدارمی (۲- ۴) وابن حبان (۲۳۷۴) و غیر آنها، گواه و شاهد دارد.

«من روزه هستم».

همچنین بر روزه دار مستحب است انجام کارهای خیر، از نماز و ذکر خدا و تلاوت قرآن و دعا.

رسول الله ﷺ فرمودند: «ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ، الصَّائِمُ حَتَّى يُفْطِرَ، وَالْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ»^۲.

«دعای سه نفر همیشه پذیرفته می شود و باز رد نمی شود فرد روزه دار تا وقتی که افطار کند، حاکم عادل و دعای ستمدیده و مظلوم».

آن چه در هنگام افطار لازم است بگوید

می گوید: «ذَهَبَ الظَّمَأُ، وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ، وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ»^۳.

«تشنگی رفت و به رگ ها آب رسید و - ان شاء الله - اجر و پاداش به ما رسید».

در هنگام افطار کردن نزد کسی، باید بگوید

می گوید: «أَفْطَرَ عِنْدَكُمْ الصَّائِمُونَ، وَأَكَلَ طَعَامُكُمْ الْأَبْرَارُ، وَصَلَّتْ عَلَيْكُمْ الْمَلَائِكَةُ»^۴.

۱- قسمتی از حدیث، استخراج بخاری، الصوم، باب: فضل الصوم، حدیث (۱۸۹۴) از ابی هریره رضی الله عنه و همچنین در بسیاری از جاهای دیگر. و مسلم، الصیام، باب: حفظ اللسان للصائم، حدیث (۱۱۵۱) همچنین از او.

۲- قسمتی از حدیث، استخراج ترمذی، الدعوات، باب: «سبق المفردون»، حدیث (۳۵۹۸) از ابی هریره رضی الله عنه، قال الترمذی: هذا حدیث حسن.

۳- ابوداود، الصیام، باب: القول عند الإفطار، حدیث (۲۳۵۷) از ابن عمر رضی الله عنهما. و نسایی در «عمل اليوم والليلة» (۲۹۹) و غیر آنها.

۴- ابوداود، آخر کتاب الأطعمة، باب: فی الدعاء لرب الطعام إذا أكل عنده، حدیث (۳۸۵۴) از انس رضی الله عنه و احمد، مسند انس، حدیث (۱۲۴۳۳) با تأخیر لفظ «أفطر عندكم الصائمون».

«روزه داران در کنار شما افطار کنند، و نیکوکاران غذای شما را بخورند، و فرشتگان بر شما درود فرستند».

دعای شب قدر

می‌گوید: «اللَّهُمَّ إِنَّكَ عَفُوٌّ تُحِبُّ الْعَفْوَ فَاعْفُ عَنِّي»^۱.

«خدایا! تو بخشاینده‌ای و بخشودن را دوست داری، پس مرا ببخشای و عفو کن».

و در آن شب مستحب است تلاوت قرآن و گفتن همه‌ی ذکرها و دعاهاى مستحب در اماکن شریفه، همچنان که در اعتکاف (گوشه نشینی برای عبادت) نیز مستحب است^۲.

بایی در اذکار حج و عمره

ذکرهای متعلق به حج و عمره بر دو نوع تقسیم می‌شود:

اول - ذکرهایی که به سفر تعلق دارد.

دوم - ذکرهایی که مربوط به انجام حج و عمره است.

اول: ذکرهایی که به سفر تعلق دارد

اما اول، ذکرهای مخصوص سفر که قبلاً بیشتر آنها آورده شد و اکنون برای کامل کردن آنها، تذکرات و فوایدی بر آنها افزوده می‌شود.

آن چه هنگام بالا رفتن و پایین آمدن گفته می‌شود

هنگام بالا رفتن می‌گوید: «اللَّهُ أَكْبَرُ».

و وقتی پایین آمد می‌گوید: «سُبْحَانَ اللَّهِ».

۱- ترمذی، الدعوات، باب: فی فضل سؤال العافیة والمعافة، حدیث (۳۵۱۳) از عایشه رضی الله عنها. و أحمد، مسند النساء،

از حدیث سیده عایشه حدیث (۲۵۸۹۸) و در بسیاری موارد در مسند احمد.

۲- نووی، أذکار الصیام، باب: ما يدعو إذا صادف ليلة القدر.

جابر رضی الله عنه گوید: «كُنَّا إِذَا صَعِدْنَا كَبَرْنَا، وَإِذَا نَزَلْنَا سَبَّحْنَا»^۱.
«ما هنگام بالا رفتن، تکبیر و هنگام پایین آمدن، سبحان الله می گفتیم».

اگر برای سوار، مشکلی پیش آمد، باید چه بگوید؟

نباید آن چارپا را لعنت کند، چون لعنت کردن حیوان، نهی شده است.
رسول الله صلی الله علیه و آله درباره‌ی حیوانی که زنی آن را لعنت کرده بود، فرمودند: «ضَعُوا عَنْهَا، فَإِنَّهَا مَلْعُونَةٌ»^۲.
«آن را رها کنید، زیرا لعنت شده است».

آن چه باید مسافر در هنگام سحر می گوید

باید بگوید: «سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَحُسْنِ بَلَائِهِ عَلَيْنَا، رَبَّنَا صَاحِبُنَا، وَأَفْضَلُ عَلَيْنَا، عَائِدًا بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ»^۳.
«باشد که گواهی دهد شاهی، ستایش خدایمان را به خاطر نعمت‌های فراوان و خوبی که بر ما ارزانی داشت. پروردگارا! همراه ما باش و احسان کن بر ما، در حالی که از دوزخ به تو پناه می‌برم».

دعای هنگام اقامت گزیدن در جایی که می‌خواهد بخوابد

می‌گوید: «أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»^۴.
«پناه می‌برم به کلام کامل خدا از شر آن چه آفریده است».

۱- بخاری، الجهاد والسی، باب: التسییح إذا هبط وادیا، حدیث (۲۹۹۳) از جابر بن عبد الله رضی الله عنه.

۲- ابوداود، الجهاد، باب: النهی عن لعن البهیمه، حدیث (۲۵۶۱) از عمران بن حصین رضی الله عنه.

۳- مسلم، الذکر والدعاء، باب: فی التعوذ من شر ما عمل ... ، حدیث (۲۷۱۸) از ابی هریره رضی الله عنه.

۴- مسلم، الذکر والدعاء، باب: فی التعوذ من سوء القضاء ... ، حدیث (۲۷۰۸) از خوله بنت حکیم رضی الله عنها.

آن چه که لازم است در هنگام ورود به روستا یا شهری بگوید

می‌گوید: «اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَمَا أَفْلَحْنَ، وَرَبَّ الرِّيَّاحِ وَمَا ذَرَيْنِ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ أَهْلِهَا، وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ أَهْلِهَا، وَشَرِّ مَا فِيهَا»^۱.

«الهی! ای پروردگار هفت آسمان و آن چه آسمان‌ها بر آن سایه افکنده است و ای پروردگار هفت زمین و آن چه زمین‌ها حامل آنند و ای پروردگار شیطان‌ها و آن چه شیطان‌ها گمراهش کرده‌اند و ای پروردگار بادها و آنچه به وسیله‌ی بادها پراکنده شده‌اند! از تو خیر این آبادی و خیر ساکنان آن و خیر آن چه در این آبادی است را می‌خواهم و از شر این جا و شر ساکنان آن و شر آن چه در این جا است به تو پناه می‌برم».

دوم: ذکرهای که به حج و عمره مربوط است

اما ذکرهایی که مربوط به اعمال حج و عمره است. البته قبلاً باید ذکرهایی که مخصوص شست و شو، غسل، وضو، پوشیدن لباس (احرامی) و بستن احرام است را بگوید - که همه را در این جا بیان می‌کنم إن شاء الله.

چگونگی لبیک گفتن رسول الله ﷺ در حج

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ، وَالنَّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ»^۲.

«تو را اجابت می‌کنم (امر تو را اطاعت می‌کنم)، تو را اجابت می‌کنم شریکی برای تو نیست، تو را اجابت می‌کنم، در حقیقت ستایش و نعمت و هستی از آن توست، شریکی برای تو نیست».

۱- النسائي في الكبرى، حدیث (۸۲۷) با إسناد حسن.

۲- بخاری، الحج، باب: التلبية، حدیث (۱۵۴۹) از عبدالله بن عمر رضی الله عنهما و مسلم، الحج، باب: التلبية وصفتها ووقتها، حدیث (۱۱۸۴) همچنین از او.

و می‌تواند چنین ادامه دهد: «لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ بِيَدَيْكَ، لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ»^۱.

«گوش به فرمان تو هستم، گوش به فرمان تو هستم و خوشبختی، در اطاعت از فرمان توست و نیکی همه در دست توست، امیدها آرزوها و عبادتها به سوی توست».

در عمره باید چه زمانی لبیک را قطع کند؟

در هنگام ادای عمره وقتی که وارد حرم شد، لبیک را قطع می‌کند.

«كَانَ ابْنُ عُمَرَ رضی الله عنه يَقْطَعُ التَّلْبِيَةَ فِي الْعُمْرَةِ إِذَا دَخَلَ الْحَرَمَ»^۲.

«ابن عمر هنگام ادای عمره وقتی که وارد حرم شد، لبیک را قطع می‌کردند».

در حج باید چه زمانی لبیک را قطع کند؟

لبیک را در یوم النحر (روز دهم ذی حجه - عید قربان) پس از رمی جمره (انداختن هفت سنگریزه به جمره العقبه) قطع می‌کند.

«لَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يُلَبِّي حَتَّى رَمَى الْجُمْرَةِ»^۳.

«رسول الله صلی الله علیه و آله همچنان لبیک می‌گفتند تا پایان رمی جمره».

ذکرهای وارد شده در هنگام طواف

وقتی که رکن (حجرالاسود) را گرفت به آن اشاره کرده و می‌گوید: «الله اکبر».

«ظَافَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ عَلَيَّ بِعَيْرٍ كَلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ كَانَ عِنْدَهُ^۱ وَكَبَّرَ»^۲.

۱- مسلم با استخراج قبلی، وقال صلی الله علیه و آله كان ابن عمر يقول: كان عمر يُهَلُّ بإهلال رسول الله صلی الله علیه و آله من هؤلاء الكلمات، ثم

ذَكَرَهُ. گفت: ابن عمر گوید که عمر لبیک رسول الله را گفته، سپس او این کلمات را اضافه می‌کرد.

۲- مالک (۱۱۲۲) منسوب به ابن عمر رضی الله عنه.

۳- بخاری، الحج، باب: متى يُدْفَعُ مِنْ جَمْعٍ، احادیث (۱۶۸۶-۱۶۸۷) از اسامة بن زید و فضل بن عباس رضی الله عنهما.

«رسول الله ﷺ دور کعبه را با شتری طواف می‌کردند و چون به رکن (حجرالاسود) می‌رسیدند، با چیزی که در دستشان بود به آن اشاره کرده و الله اکبر می‌گفتند».

مسأله: آیا در حال امکان تمامی ارکان کعبه را لمس می‌کند؟

این عمل سنت رسول اکرم ﷺ است که جز رکن‌های (الیمانی وحجر الاسود) رکن دیگری را لمس نکند.^۳

ذکر وارد شده در هنگام طواف بین دو رکن (الیمانی وحجر الاسود)

رسول اکرم ﷺ در بین دو رکن (الیمانی وحجر الاسود) این آیه را می‌خواندند: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: ۲۰۱].^۴

«بارخدايا! ما را از نعمت‌های دنیا و آخرت (هر دو) بهره مند گردان و از شکنجه‌ی آتش دوزخ نگاهدار».

۱- چیزی که رسول الله ﷺ با آن اشاره کرد «المُحْتَجَن» «عصای سر کج» بود، چنان که در صحیح بخاری و صحیح مسلم است.

۲- بخاری، الحج، باب: التكبير عند الركن، حدیث (۱۶۱۳) از ابن عباس رضی الله عنه. و مسلم، الحج، باب: جواز الطواف علي بعير...، حدیث (۱۲۷۲) همچنین از او، با وجود کمی اختلاف نزد مسلم.

۳- بخاری، الحج، باب: من لم يستلم إلا الركنين اليمانيين، حدیث (۱۶۰۹) از ابن عمر رضی الله عنه. و مسلم، الحج، باب: استحباب، استلام الركنين اليمانيين في الطواف، دون الركنين الآخرين، حدیث (۱۲۶۷) همچنین از او.

۴- ابوداود، المناسك، باب: الدعاء في الطواف، حدیث (۱۸۹۲) از عبدالله بن سائب رضی الله عنه و الألبانی در صحیح ابی داود، حدیث (۱۶۶۶) آن را صحیح دانسته است.

سوره‌هایی که بنا به سنت پیامبر در دو رکعت نماز پس از طواف کنار مقام ابراهیم می‌خواند

رسول الله ﷺ سوره‌های: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكَافِرُونَ﴾^۱ را می‌خواندند.

هنگام نزدیک شدن به کوه صفا یا مروه در حال سعی بین آن دو، چه چیزی باید بگوید؟

این آیه‌ی کریمه را می‌خواند: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۵۸].

«سعی صفا و مروه از شعایر دین خداست. پس هر کس حج خانه‌ی خدا را با اعمال مخصوص عمره ادا کند باکی بر او نیست که سعی بین صفا و مروه را نیز به جای آورد و هر کس به راه خیر و نیکی شتابد، خدا پاداش وی را خواهد داد، که او به همه‌ی امور خلق عالم و آگاه است».

وقتی که به کوه صفا نزدیک شد، در آغاز سعی می‌گوید: «أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ»^۲.
«شروع می‌کنم به آن چه خدا به آن شروع کرده است».

آن چه باید هنگام بالا رفتن از کوه صفا یا مروه و مشاهده‌ی کعبه‌ی شریف بگوید

سه بار می‌گوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ». سپس می‌گوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ». ثم يدعو بما أحب^۱.

۱- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم، الحج، باب: حَجَّةُ النَّبِيِّ ﷺ، حدیث (۱۲۱۸) از جابر بن عبدالله رضی الله عنه.

۲- همان منبع.

«معبودی مگر خدا نیست، یگانه است، شریکی ندارد، هستی از آن اوست و ستایش از آن او. و او بر هر چیز تواناست. معبودی به حق مگر خدای یکتا نیست، به وعده‌اش وفا نمود و بنده‌اش را نصرت داد و او به تنهایی احزاب (مشرکان، یهود و...) را در هم شکست. سپس به آن چه خواست دعا می‌کند».

پس از طلوع آفتاب و حرکت از منی به سوی عرفه، چه می‌گوید؟

می‌گوید: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ، وَالنَّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ. لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ بِيَدَيْكَ، لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ...».

«تو را اجابت می‌کنم، تو را اجابت می‌کنم، شریکی برای تو نیست تو را اجابت می‌کنم، در حقیقت ستایش و نعمت و هستی از آن توست شریکی برای تو نیست. گوش به فرمان تو هستم، گوش به فرمان تو هستم و خوشبختی، در اطاعت از فرمان توست و نیکی همه در دست توست، خواهش‌ها و آرزوها و عبادت‌ها همه به سوی توست، الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر». آن را تا جایی که برایش امکان پذیر بود، چندین بار تکرار می‌کند.^۲

آن چه که باید حج کننده، در عرفه بگوید

مستحب است که دعای بسیار کند و دو دست خود را به سوی آسمان بلند نماید^۳ و در آن بسیار ذکر و اخلاص کند، زیرا بهترین دعاها، دعای روز عرفه است. رسول الله ﷺ فرمودند: «خَيْرُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَخَيْرُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي:

۱- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم، الحج، باب: حَجَّةُ النَّبِيِّ ﷺ، حدیث (۱۲۱۸) از جابر بن عبد الله ﷺ.

۲- اقتباس از استخراج بخاری، العیدین، باب: التَّكْبِيرُ أَيَّامَ مِنَى وَإِذَا غَدَا إِلَى عَرَفَةَ، حدیث (۹۷۰) از مالک بن انس ﷺ و مسلم، الحج، باب: التَّكْبِيرُ وَالتَّكْبِيرُ فِي الذَّهَابِ مِنْ مِنَى إِلَى عَرَفَةَ...، حدیث (۱۲۸۴) از عبد الله بن عمر ﷺ.

۳- نَسَائِي، الْمَنَاسِكُ، باب: رَفْعُ الْيَدَيْنِ فِي الدُّعَاءِ بِعَرَفَةَ، حدیث (۳۰۱۴) از أسامة بن زيد ﷺ.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ^۱.

«بهترین دعا، دعای روز عرفه است و بهترین چیزی که من می‌گویم و پیامبران پیش از من گفتند، این است: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ».

اعمالی که پس از سپیده دم روز عید قربان تا روشن شدن هوا انجام می‌دهد

این که در مزدلفه نزد مشعر الحرام (کوه قزح)، رو به قبله بایستد، چنان که رسول الله ﷺ ایستادند. و هر جا از مزدلفه بایستد جایز است، چنان که رسول الله ﷺ فرمودند: «وَقَفْتُ هَاهُنَا، وَجَمَعْتُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ»^۲.

«اینجا ایستادم و همه‌ی مزدلفه جای ایستادن است».

ذکر خدا از تکبیر (الله اکبر)، تحمید (الحمد لله)، تهلیل (لا اله الا الله) و دعا بسیار کند. با مشرکان مخالفت کند و قبل از طلوع آفتاب، از مزدلفه بیرون رود همان گونه که رسول الله ﷺ این کار را کردند^۴.

۱- ترمذی، الدعوات، باب: فی دعاء یوم عرفة، حدیث (۳۵۸۵) از عمرو بن شعیب از پدرش از پدر بزرگش. قال الترمذی: هذا حدیث حسن غریب من هذا الوجه. و حماد بن أبی حمید - الراوی عن عمرو بن شعیب - هو محمد بن أبی حمید، وهو إبراهیم الأنصاری المدنی، ولیس هو بالقوی عند أهل الحدیث. ۱. هـ.

۲- جمیع: مزدلفه.

۳- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم از الحج، باب: ما جاء أن عرفة كلها موقف، حدیث (۱۲۱۸) از جابر بن عبدالله رضی الله عنه. و تمام الحدیث: «نحرت هاهنا و منی كلها منحر، فانحروا فی رجالکم ووقف هاهنا و عرفة كلها موقف ووقف هاهنا وجمع كلها موقف». این جا قربانی کرده‌ام و همه جای منی قربانی جایز است. پس در جایگاه خود قربانی کنید و من این جا ایستاده‌ام و ایستادن در همه جای مزدلفه جایز است.

۴- بخاری، الحج، باب: متى يدفع من جمع؟، حدیث (۱۶۸۴) از عمر رضی الله عنه.

خداوند می‌فرماید: ﴿فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ﴾ [البقرة: ۱۹۸].

«پس آن گاه که از عرفات بازگشتید، در مشعر الحرام ذکر خدا کنید و به یاد خدا باشید که خدا شما را پس از آن که به ضلالت و گمراهی (کفر) بودید به راه راست آورد.»

وقد «أَتَى النَّبِيُّ ﷺ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ، فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَدَعَا، وَكَبَّرَ، وَهَلَّلَ، وَوَحَّدَ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جَدًّا، فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ»^۱.

«رسول الله ﷺ به مشعر الحرام آمدند و رو به قبله ایستاده به دعا، تکبیر، تهلیل و کلمه‌ی توحید، مشغول شدند و همچنان ایستادند تا وقتی که هوا خیلی روشن شد، سپس قبل از طلوع آفتاب به طرف منی رفتند.»

آن چه با سنگریزه در رمی جمره انجام می‌دهد

با شروع رمی جمره‌ی عقبه در روز عید، لبیک را قطع می‌کند، چنان که در حدیث آمده: «لَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُلَبِّي حَتَّى رَمَى الْجُمْرَةَ»^۲.

«رسول الله ﷺ همچنان لبیک می‌گفتند تا وقتی که جمره‌ی عقبه را رمی کردند.»

همچنین با پرتاب هر سنگریزه در رمی جمره‌ی سه گانه، تکبیر می‌گوید.

و پس از رمی جمرات صغری و میانی کمی جلو رود و رو به قبله دو دستش را بلند کرده و دعای طولانی کند.

همه‌ی موارد ذکر شده، باید موافق و مطابق سنت رسول الله ﷺ انجام شود.^۳

و حج کننده به گفتن تکبیر در روزهای منی ادامه می‌دهد و می‌گوید: «اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ»^۱.

۱- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم از الحج، باب: حَجَّةُ النَّبِيِّ ﷺ، حدیث (۱۲۱۸) از جابر بن عبدالله رضی الله عنه.

۲- رجوع شود به پینویس (۲۰۵).

۳- اقتباس از حدیث استخراج شده‌ی بخاری از الحج، باب: الدَّعَاءُ عِنْدَ الْجُمْرَةِ، حدیث (۱۷۵۱) از ابن عمر رضی الله عنهما.

«كَانَ عَمْرٌو عليه السلام يَكْبِرُ فِي قَبْتِهِ بِمَنَى، فَيَسْمَعُهُ أَهْلُ الْمَسْجِدِ فَيَكْبُرُونَ، وَيَكْبِرُ أَهْلُ الْأَسْوَاقِ حَتَّى تَرْتَجَّ مِنَى تَكْبِيرًا»^۱.

«عمر عليه السلام در منی در خیمه‌ی خود تکبیر می‌گفت و کسانی که در مسجد بودند، تکبیر او را شنیدند و به پیروی از او تکبیر می‌گفتند و بازاری‌ها نیز با شنیدن صدای آن‌ها تکبیر گفته تا این که منی با تکبیر گفتن به لرزه در آمد».

حج کننده پس از فراغت از اعمال حج، باید خداوند تعالی را بسیار ذکر کند، چنان که می‌فرماید: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: ۲۰۱].
«بارخدا! ما را از نعمت‌های دنیا و آخرت (هر دو) بهره مند گردان و از شکنجه‌ی آتش دوزخ نگاه دار».

خداوند می‌فرماید: ﴿فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ۚ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ [البقرة: ۲۰۰-۲۰۱].

«آن گاه که اعمال حج را به جا آوردید، مانند پدران خود بلکه بیش از آن‌ها خدا را یاد کنید (و در نیازهای دنیا و آخرت، خدا را بخواهید) بعضی از مردم (کوتاه نظر) از خدا فقط تمنای متاع دنیوی کنند و آنان را از نعمت آخرت نصیبی نیست. و بعضی دیگر گویند: بار خدا! ما را از نعمت‌های دنیا و آخرت (هر دو) بهره مند گردان و از شکنجه‌ی آتش دوزخ نگاه دار».

۱- رجوع شود به پینویس (۱۶۱).

۲- بخاری، العیدین، باب: التکبیر أيام منی ...، معلقاً از عمر عليه السلام و نسایی در الکبری ۳/۳۱۲ آن را وصل کرده است.

فصل ششم: در ذکرهایی که مخصوص زمان و موقعیت خاصی نیست

خداوند می‌فرماید: ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ﴾ [البقرة: ۱۵۲].
«پس مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم و سپس شکر نعمت من به جای آرید و کفران نعمت نکنید».

همچنین می‌فرماید: ﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ﴾ [الصافات: ۱۴۳-۱۴۴].
«و اگر او به ستایش و تسبیح خدا نمی‌پرداخت، تا روز قیامت در شکم ماهی زندگی می‌کرد».

و خدا می‌فرماید: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ [الأحزاب: ۵۶].

«خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می‌فرستند، شما هم ای مؤمنان! بر او صلوات و درود فرستید (با بزرگی و شکوه بر او سلام گوید)».

و می‌فرماید: ﴿وَصَلَّوْا عَلَى الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَّهُمْ﴾ [التوبة: ۹۹].

«و (آگاه باشید که نفقه اینگونه مردم و سیدله نزدیک شدن بخدا و مایه دعای خیر رسول برای خود می‌دانند)».

پیامبر ﷺ می‌فرماید: «مَنْ صَلَّى عَلَى صَلَاةٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا».

«کسی که یک بار بر من درود فرستد خداوند ده بار بر او می‌فرستد».

و می‌فرماید: «صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُ».

«بر من درود بفرستید، زیرا هر جا که باشید صلوات و درود شما به من خواهد رسید».

خواننده‌ی از فضل بسیار عزیز! خدا تو را دوست بدارد. این اندک خداوند و ذکر خدا

و صولات بر رسول می‌باشد، که آن را به امت محمدی تقدیم می‌دارد و در پایان از خدا خواهانم که نفع آن را به من و شما برساند.

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «قُولُوا لِلَّهِ صَلَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»^۱.

«بار الها! بر محمد و آل محمد درود و رحمت فرست، چنانکه بر ابراهیم و آل ابراهیم فرستادی، تو ستایش شده و بزرگواری پروردگارا! بر محمد و آل محمد برکت فرست، چنانکه بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت فرستادی تو ستایش شده و بزرگواری».

رسول الله ﷺ فرمودند: «كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ، سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ»^۲.

«آوردن دو کلمه‌ی سبک بر زبان، بر ترازوی اعمال نیک انسان سنگینی می‌کند و نزد خدای رحمان محبوب است: خدا پاک است و او را ستایش می‌کنم. خداوند بزرگ، پاک است».

رسول الله ﷺ می‌فرماید: «أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ أَرْبَعٌ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ»^۳.

«محبوب‌ترین سخنان نزد خدا چهار است: خدا پاک است، ستایش از آن خداست، معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا، خدا بزرگ‌تر است».

۱- رجوع شود به پینویس (۶).

۲- متفق علیه از حدیث ابی‌هریره ؓ استخراج بخاری از الدعوات، باب: فضل التسبیح، حدیث (۶۴۰۶) و حدیث (۶۶۸۲) وقد ختم به صحیحه - كما أفاده النووي في الأذکار - حدیث (۷۵۶۳). و مسلم، الذکر والدعاء، باب: فضل التهلیل والتسبیح والدعاء، حدیث (۲۶۹۴).

۳- قسمتی از حدیث، استخراج مسلم از الآداب، باب: كراهة التسمية بالأسماء القبيحة وبنافع و نحوه، حدیث (۲۱۳۷) از سمرة بن جندب ؓ.

رسول الله ﷺ به ام المؤمنین جویریہ فرمودند: «لَقَدْ قُلْتُ بَعْدَكَ أَرْبَعُ كَلِمَاتٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَوْ وُزِنَتْ بِمَا قُلْتُ مِنْذُ الْيَوْمِ لَوَزَنَتْهُنَّ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، عَدَدَ خَلْقِهِ، وَرِضَا نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ، وَمِدَادَ كَلِمَاتِهِ»^۱.

«من چهار جمله را پس از تو، سه بار تکرار کردم. اگر نسبت به گفته‌های امروز تو بسنجند وزن آن سنگین‌تر خواهد شد: خدا پاک و منزّه است و ستایش برای اوست به اندازه‌ی آفریدگان او و با آن چه او خشنود شود و به مقدار وزن عرش او و نوشتن مداد او».

رسول الله ﷺ فرمودند: «مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، فِي يَوْمٍ مِائَةِ مَرَّةٍ، كَانَتْ لَهُ عَدَلٌ عَشْرِ رِقَابٍ، وَكُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيَتْ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ، وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمِيتَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلِ مِمَّا جَاءَ إِلَّا رَجُلٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْهُ»^۲.

«هر کس روزی صد بار بگوید معبودی به حق نیست مگر خدای یکتا. یگانه است. شریکی ندارد. پادشاهی از آن اوست و ستایش از آن اوست و او بر هر چیز تواناست، گویی ده برده را آزاد کرده است و صد نیکی برای او نوشته می‌شود و صد گناه او پاک می‌شود و آن روز تا شب، شیطان به او نزدیک نمی‌شود و هیچ کس کاری بهتر از او انجام نداده، مگر کسی که (این عبارت‌ها را) بیشتر از او تکرار کند».

و رسول الله ﷺ می‌فرماید: «أَفْضَلُ الذِّكْرِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَفْضَلُ الدُّعَاءِ: الْحَمْدُ لِلَّهِ»^۳.

۱- مسلم، الذکر والدعاء، باب: التسييح أول النهار وعند النوم، حديث (۲۷۲۶) از جویریة رضی اللہ عنہا.

۲- بخاری، الدعوات، باب: فضل التهليل، حديث (۶۴۰۳) از ابی هريره رضی اللہ عنہ و مسلم، الذکر والدعاء، باب: فضل التهليل والتسييح والدعاء، حديث (۲۶۹۱) همچنین از او با زیادت این عبارت در آخر آن: [ومن قال: سبحان الله وبحمده، في يوم مائة مرة، حُطَّتْ عَنْهُ خطاياهُ ولو كانت مثل زبد البحر] هر کس در هر روز صد مرتبه بگوید: «سبحان الله و بحمده»، گناهان او پاک می‌شود، اگر هم مانند کف دریا (زیاد) باشد. و لفظ انتخاب شده از بخاری است.

۳- ترمذی، الدعوات، باب: ما جاء أن دعوة المسلم مستجابة، حديث (۳۳۸۳) از جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ. قال الترمذي: هذا حديث حسن غريب لا نعرفه إلا من حديث موسى بن إبراهيم. ه. وقد ذكرته هنا - مع كونه من

«بهترین ذکر (لا إله إلا الله) و بهترین دعا (الحمد لله) است».

و این گنجی از گنجینه‌های بهشت است که رسول الله ﷺ ما را به آن راهنمایی فرموده است. فرمودند: «أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى كَلِمَةٍ مِنْ كَنْزِ الْجَنَّةِ؟ قُلْ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»^۱.

«آیا تو را از گنجی از گنجینه‌های بهشت با خبر نکم؟ بگو هیچ توانایی در دوری از گناه نیست و نه هیچ قدرتی برای پایداری بر طاعت خدا، مگر با کمک و یاری خداوند».

در پایان، خود و شما را به وصیتی تمام و کامل سفارش می‌کنم که رسول الله ﷺ به آن سفارش کرده بودند و باید به آن چنگ زنیم تا در زمره‌ی ذکرکنندگان به شمار آییم و در نامه‌ی اعمالمان در علین (یکی از منازل بهشت) نوشته شود ان شاء الله رب العالمین. و اینک سفارش من:

«لَا يَزَالُ لِسَانُكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ»^۲.

«همیشه زبانت به ذکر خدا روان باشد».

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ».

حدیث موسی ابن ابراهیم - لکونه من فضائل الأعمال، آن را ذکر کرده‌ام چون از بهترین اعمال است. ولأن علی ابن المدینی و غیره قد رووا عن موسی کما أفاده الترمذی رحمه الله، و چون علی بن المدینی و دیگران از او روایت کرده اند، همچنین نسایی در «عمل اليوم والليلة»، حدیث (۸۳۱) روایت کرده است.

۱- بخاری، الدعوات، باب: قول: لا حول ولا قوة إلا بالله، حدیث (۶۴۰۹) از ابوموسی رحمه الله و مسلم، الذکر والدعاء، باب: استحباب، خفض الصوت بالذكر، حدیث (۲۷۰۴) همچنین از او و لفظ از بخاری است.

۲- ترمذی، الدعوات، باب: ما جاء في فضل الذكر، حدیث (۳۳۷۵) از عبد الله بن بسر رحمه الله و احمد در مسند الشاميين، همچنین از حدیث او حدیث (۱۷۸۳۲).

«سپاس خدایی راست که ما را هدایت فرمود و اگر هدایت او نبود ما هرگز هدایت نمی‌شدیم. بر محمد بنده‌ی تو و رسول تو پیامبر امی درود فرست و بر آل محمد و همسران و فرزندان (خاندان و نوادگان) درود فرست، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم درود فرستادی و برکت ده بر محمد پیامبر امی و بر آل محمد و زنان و فرزندان او، چنان که بر ابراهیم و آل ابراهیم برکت دادی (در دو جهان). تو ستایش شده و بزرگواری».

به یاری و منت خداوند این کتابچه پایان یافت. خدایا! به این کتاب نفع برسان، چنان که به اصول آن نفع رساندی والحمد لله رب العالمین.
به پایان آمد این دفتر، حکایت همچنان باقیست

حلقه اول از سلسله

(توشه‌ی مؤمن) به پایان رسید و حلقه دوم به عنوان (دعاهای جامع) در پی آن می‌آید.